



בעיות הזמן

קובץ מאמרים

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י היים תשס"ט

מאמור הגאון הצדיק מרן

ר' רפאל ראובן גרוזובסקי

ראש ישיבת כנסת בית יצחק דקאמיץ בפולין

וראש ישיבת בית מדרש עליון דמונסי (ספרינב'חאהלי)

ומתיבתא תורה ודעת בברוקלין, ניו-יורק

הוצאת „נצח" בני ברק

תש"ך

ה ת ו כ נ :

עמוד

5	דברים אחדים
	ש ל ב י ם ב מ א ב ק ע ם ה ח ל ו נ י ו ת :
7	(א) גלויי החלוניות
12	(ב) יסוד אגודת ישראל ומטרתה
14	(ג) ההשקפה על העבודה בארץ ישראל
18	בענין השתתפות חברי האגודה בממשלה בא"י
38	מהות אגודת ישראל
40	מלחמתה של אגודת ישראל
44	היעוד והתפקיד של צעירי אגודת ישראל
49	תפקיד הרבנים
53	שימירת שבת קודש
55	קדושת השבת
57	הלכות חנוך
69	תכנית למודים
78	הערות שונות בעניני חנוך

* * *

קובץ מאמריו של הגאון והצדיק ר' ראובן גרוזובסקי זצ"ל הוא חוליה נוספת בסדרת הספרים: "גדולי ישראל על בעיות הזמן", המתפרסמת ע"י הוצאת הספרים "נצח". בסדרה זו מקבלת את בטייה דעת התורה הצרופה, הנוקטת אמנם עמדה לבעיות הזמן, אולם איננה מושפעת גם במקצת מרוח הזמן.

הגאון הצדיק ר' ראובן גרוזובסקי זצ"ל שכהן כיו"ר מועצת גדולי התורה בארצות הברית, היה חתנו של הגה"צ ר' ברוך בער ליבוביץ זצ"ל, ראש ישיבת קמניץ, תלמידו המובהק של גאון הדור ומנהיגו ר' חיים סולוביצ'יק מבריסק זצ"ל והוא האיש המורם מעם, אשר ראוי היה מכל הבחינות, להשמיע ברבים וללא חת את דעת התורה שקבלה מרבותיו הגדולים. קובץ המאמרים שלפנינו הוא אַקטואלי ביותר ומוקדש בעיקר לבעיות העמדה שלנו כלפי ארץ ישראל מחד גיסא ומדינת ישראל מאידך גיסא. היחס לחלוניות ולחלונגיים, יעודה של אגודת ישראל, חנוך הדור הצעיר וכולי. המחבר, כאיש שהתורה הקדושה היא נשמת אפו ואספקלריא מאירה יחידה שבה הוא רואה את העולם ומלואו ועל פיה רק דן ומכריע בכל השאלות, מנמק כל דעה שהוא מביא בהלכה הברורה ללא משוא פנים. יתכן כי רבים מהדברים הכלולים במאמריו לא ינעמו לחיך חלק מן הקוראים, אולם מטיבה של האמת היא שאין היא מתחשבת בדעת הצבור ואינה מבקשת להיות ערבה לטעמם של הבריות. הוצאת "נצח" רואה לעצמה זכות רבה בפרסום מאמריו של שומר חותמת האמת התורתית, שדור גבוך ותועה לבב זה זקוק לה כל כך.

דברים אחרים

מתכבדים אנו להגיש בזה לפני קהל הלומדים ובני התורה קובץ מאמרים שנאם אותם בשעתו אאמו"ר הגאון הצדיק זצ"ל. אאמו"ר ז"ל דן במאמרים אלה בענינים העומדים על הפרק בחיי היחיד והכלל, ומגלה את דעתו, דעת תורה אמיתית, בעניני השקפה העומדים ברומו של עולם שהדור נבוך ומתלכט בהם. גדולי התורה שעברו על הרשימות ראו בהן ערך חינוכי גדול מאד וזירזו אותנו להוציאן לאור ולזכות את הרבים.

כידוע היה אאמו"ר זצ"ל אחד מגדולי התורה האמיתיים של הדור, ויצק מים ע"י גאוני התורה של הדור העבר, הם חמיו הגאון הקדוש רבן של ישראל מרן ר' ברוך דוב ליבוביץ זצ"ל והגאון האמיתי רשכבה"ג מרן ר' חיים עוזר גרודזנסקי זצ"ל, ועוד. מדרכו היה לברר כל דבר, בירור אחר בירור וליבון אחר ליבון, עד שהוציא מפיו ברכים דבר ברור ודעת תורה אמיתית כפי שקבלה מרבותיו זצ"ל.

אאמו"ר היה עוסק בצרכי ציבור באמת ובאמונה מבלי שום נגיעות לעצמו, ואפילו נגיעות כשרות שבכשרות. והיה מזהיר תמיד שהעוסק בצרכי ציבור חייב לדקדק על טוהר מידותיו בדקדוק עצום ולבל תמצא אף שמץ של נגיעה עצמית, ובל יהיה מבעלי המחלוקת וכיוצא בזה, אלא הכל צריך להיות פאהבת הכורא ומאהבת הכריות. מרגלא בפומיה תמיד, כי העוסק בצרכי ציבור יראה חרב חדה מונחת בין

ירכותיו וגיהנום פתוחה לו מתחתיו לכל ישל חלילה בשפיכות דמים, כמאמרם ז"ל בסנהדרין: לעולם יראה דיון עצמו וכו'.

המאמרים שנמסרים פה נרשמו בכתב יד אאמו"ר לעצמו. באי אלה מקומות ראינו לנכון להוסיף ולהגיה לשם הבהרת הענין.

אנו מקווים שחוברת זו תביא תועלת רבה למבקשי האמת, ואנו מתפללים לה' שזכות אאמו"ר וזכות הרבים תעמודנה לנו גם להבא ונזכה להוציא לאור את יתר כתביו של אאמו"ר ז"ל וחידושי תורתו ושיעוריו על מסכתות הש"ס שהרביצם ברבים עשרות בשנים, כעתירת תלמידיו ובני התורה המחכים לאורם בכליון עינים.

שמשון בלאאמו"ר הגאון הצדיק מרן

ר' רפאל ראובן זצ"ל גרוזובסקי

שׁלבים במאבק עם החלוניות:

(א) גלויי החלוניות

„שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד.“ „מלא כל הארץ כבודו.“ „כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו.“ אמונתנו היא שאין עוד מלבדו ואפס זולתו, כל היצורים כולם נבראו לכבודו וכל תכליתם ושלמותם היא להתקרב אל אור פניו, לזכות לטוב ולחיים הנצחיים, כי כל רחקו יאבדו.

וביחוד העם אשר בחר ה', עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, הנה בא בברית ה' להיות שם ה' נקרא עליו ושיראו בכל מעשיהם ודרכיהם, כי אותם הבדיל ה' מכל העמים להיות לו לעם סגולה ולעם קדוש.

ועד הדורות האחרונים הודו הכל כי עם ישראל עם ה' הוא ועם התורה הוא. ואפילו אלה אשר בחייהם הפרטיים עברו על התורה. ועל כן היה פשוט בעיני כל איש ואשה פסקן של הראשונים והאחרונים, שהמומר לכל התורה ולעבודה זרה והמין הוא כפורש מדרכי ציבור וכמשומד שהוא כעכו"ם, המובדל לגמרי מהעם הנבחר. ואף אם ראו איזו מעלה בפושעי ישראל ביחס לפושעי אומות העולם, לא בטלו בשביל זה את ה„נבזה בעיניו נמאס“. אלא מצאו בזה גדלות נשמת ישראל, שרישומה ניכר אפילו בזה שנתרחק וצלל בתהום רבה.

אבל כדורות האחרונים התחילו המינים ללחום בעיקר על החיים הצבוריים ונגד ההבדלה שהבדיל ה' את עמו משאר העמים והבחירה אשר בחר במ. כמו כן נגד השלמון של תורת

ה' ומצוותיו כחיי הגוי הקדוש, שכזה היו ישראלים מצויינים. ובשביל זה התחילו בהסתה פרועה נגד התורה, האמונה והמצוות, והשמיצו את המחזיקים בהן, וביחוד את גדולי ישראל ומנהיגיו. וכזה היו שותפים לאנטישמיים היותר גדולים שלקחו מהם לא רק את חכמתם, עלילותיהם ושקריהם, אלא גם את תכסיסיהם, לפסוע על ראשי עם קדש ולרדות במ. והעיקר, שיעבור השלטון לידי שלוחי השמן ולרומם את שמם. ואם עוד הניחו לאנשים בתור פרטים ללמוד תורה ולקיים מצוותיה, הנה לחמו בכל תוקף להשתלט על הצביון הכללי של עם ישראל, לעצב את דמותו, ועל הינוך הבנים והנהגת הקהילות.

והשמן לובש צורה ומחליף צורה לפי הזמן והמקום. ברוסיה על ידי עלילות לפני הצאר ומשרתיו; בהונגריה ועוד מדינות על ידי השרים ונבחרי הקונגרס; בארצות תמזרח על ידי ממון הנשלח לשם; באמריקה על ידי השלטון בכל המקומות הצבוריים, אם על ידי דמוקרטיה או על ידי ביורוקרטיה, וברוב על ידי ביורוקרטיה, כי במה שנוגע לשומרי תורה נשכחים כל הנימוסים האלמנטריים.

וגם בשיטות הכפירה השמן לובש צורה ומחליף צורה. כאותו צבוע זכר שלאחר שבע שנים נעשה עמלף וערפד וקימוש וחוח ולבסוף נגלה שהוא שד. שבכל דור, לפי הזמן והמצב, כשנתגלה כזכה של שיטה אחת הוא לובש צורה אחרת לתכלית העיקרית, להתאים את עם ישראל לרוח הכפירה בה' ולהיות ככל הגויים.

בתחילה התחילו להתערב בין הגויים ובמשך הזמן להפמץ ביניהם, אבל העמים הרי יש להם דת של אלילים, שנשמת ישראל לא תוכל לעכלה, עמדו וחדשו לשנות ולקצץ בתורת ישראל עד שתתאים לגמרי לדתי הגויים ולא ישאר

כה דבר המעכב ועוצר מלחיות חיים של הפקר, אשר שכנינו חיים בהם, ולא השאירו בתורה אלא את הדברים שגם הגויים מתגנדרים בהם.

ולזה יצרו ספרות שלמה של כפירה בתורה שככתב ובעל פה והשמצתה, כפי שקבלו מהאנטישמיים, ועל ידי הוספת ציונים וידיעות והבלים חדשים מאנשים ששנו ופרשו, וגם מאלה שלא קראו ולא שנו, קראוה חכמת ישראל. אבל דא עקא שעיקר עצת השטן לשנות את צורת עם ישראל לא הצליחה, מכמה טעמים.

האחד, כי המתערבים בגויים נטמעים מהר ולא יכירום עוד מקומם בכלל ישראל. והשני, כי השקר הגלוי לעשות פולחן ודת ובתי-תפלה ללא אמונה כי אם לכפירה בה, אין לו מקום באדם שיש בו איזה רגש אנושי. והטעם השלישי, הכי נכבד, שהוא לא בצדקתנו ויושר לבבנו, אלא ברשעת הגויים. כי להתערב בגויים צריך גם דעת בעלים והרשע אינו רוצה להתדבק בברוך. וגם שהגויים מרגישים בשפלותן וכובן של הנפשות האלה שאינן לא יהודי ולא גוי וההתערבות איננה טבעית. ועל כן הרבה מבני ישראל שרגש הכבוד שלהם עוד חזק בהם, אינם יכולים או אינם רוצים להתרפס ולהשפיל עצמם להדחק בחבורה שאינה סובלתם ולהיות באוירה של פחד וחשד תמידיים.

ובעת ההיא קמה ונתחזקה בין הגויים תנועת הלאומיות, שבין הגויים עיקר סימנה היא השפה והארץ. ואז נוצרו שתי שיטות חדשות, להתאים את דמות ישראל לרוח הכפירה, בלי שיצטרכו להשאיר מהתורה והאמונה וקיום המצוות כלום, אלא את הרגש הלאומי בלבד. האחת, בזה שנשאיר מכל רכושנו הרוחני את השפה היהודית, ודברי ימי ישראל יתחילו מאז שהתחילו להדפיס באידיש את ספרות רוח

הגויים. ואף כי התכנית של האידיש להעם חכם ונכון קמנה היא מאד. אבל באשר הסוציאליזם הוא עיקר תורתם, על כן הם מסתפקים במועט יותר, אבל בשביל העם וכיחוד לאלה שאינם סוציאליסטים לא היה זה מספיק כלל.

ועל כן ראו בעלי הרעיון הלאומי הציוני להשלים את הלאומיות החילונית גם בשפה וגם בארץ מיוחדת. וכדי לתת איזה סיפוק לנפש הישראלית השואפת למקורה שיהיה לה כוח המושך ללבבות ישראל, במקום תורת ה' ואמונתו, לקחו להם כתור שפתם, כדי להפיץ על ידה את שיטת הכפירה, את שפת קדשינו אשר בה ניתנה תורה לישראל. ולארץ בחרו להם בארץ קדשנו, הארץ אשר השכינה שרויה בה ואשר כל רגב אדמה קדוש ומחויב במצוות, אשר אהבתה תלויה בלב כל אדם מישראל. וישוב הארץ הוא מהמצוות היותר גדולות ורבים מגדולי ישראל השתדלו לקיימה גם עכשיו למעשה. והלא זה יעודנו מכוראנו ותקוותנו מעולם היא שיחזירנו ויחזיר שכינתו לציון.

וכזה מצאה קליפת נוגה כר נרחב, כי הם מצדם אינם צדיכים לוותר לדת כלום, כי אצלם השפה והארץ הם דברים חילוניים ולהנשמה הישראלית הרי זה סיפוק רוחני, שהרי גם חלק מהתורה הוא. ולמעשה הרי יסייעו גם המחזיקים בתורה משום אהבת ציון וישוב ארץ-ישראל.

ואז יצאו הגאונים והגדולים ואסרו להשתתף עמהם בהפצת רעיונם ובמעשיהם, כי ראו בזה רפורמה יותר גדולה מזו של הרפורמים. בהכרזתם, כי לא עם התורה אנחנו כלל, אלא עם בעל רגש לאומי, ואת כל מקבלי התורה ומוסריה מאז ומעולם סילפו להעמידם בתור לוחמי הלאומיות ומהתורה ומצוותיה וחגיה לא השאירו אלא מה שיכלו למלפם ולהפכם לחגים ומנהגים לאומיים, ולעקרם לגמרי משרשם ודבקתם

בכורא עולם וצור ישראל. ואפילו יאמר המשתתף, שהוא עושה רק לשם מצות ה', הלא אסור להתחבר לרשעים, אפילו לדבר מצוה.

וכל שכן כשמסכים כי גדולי הרעיון הלאומי החילוני יעמדו בראש. הרי בזה הוא כמסכים לשיטתם הכפרנית, שהלאומיות היא דמותו הכללית של עם ישראל, בעוד שהדת ועבודת הבורא אינן אלא ענין פרטי ולא תכלית היצירה. וכל שכן כשמהלם ומכבדם ומחזיקם לגדולי ישראל, אפילו כשהם מינים ומסיתים ומדיחים, הרי הוכיח בזה שאיננו מאמין כי אמונת ה' ועבודתו הן תכלית העולם ועם ישראל. וכשם שהכור בוחן הזהב, כן האיש נבחן לפי מהללו. ואם הדת והלאומיות שווין אצלו, הרי אין זו האמונה בה' אחד, אשר מלא כל הארץ כבודו.

וגם כי ראו את הנולד, שאם תוסד מדינה עם ממשלת כופרים בה', בודאי יעבירו על הדת את כל השוכן תחת ממשלתם, וכל שכן את כל איש אשר יעלוהו שם, שהם יהיו אלה אשר בידם מפתחות פרנסתו וסדורו. וכל המחטיאו הלא הוא גדול מההורגו. והטבה גשמית על ידי כפירה בה' היינו יכולים להשיג ברוב ארצות גלותנו ואף בארצות האינקוויזיציה. ואנו רואים זאת כאסון הגדול ביותר, אם חלילה יפתה לבנו לחשוב כי הרגש הלאומי הוא העיקר ולא אמונתנו בה' וקרבתנו אליו.

ב) יסוד אגודת ישראל ומטרתה

כאשר ראו גדולי ישראל כי מלאה הארץ שיטות השואפות לסלף את דמות ישראל ולהשתלט על החיים הצבוריים בישראל, עמדו ויסדו את אגודת ישראל, שיתאגדו בה כל המאמינים ברוח ישראל סבא כעם ה' ועם התורה, שיעמדו על נפשם ונפש האומה ולא יניחו לאחרים לכבוש את הקהילות ולהשתלט עליהם ועל בניהם.

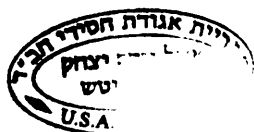
ובמשך התקופה שבין מלחמת-העולם הראשונה והשנייה עשתה אגודת ישראל מעט או הרבה באשכנז בפולין ובארץ-ישראל בעניני שלטון הקהלות. בהונגריה לא היו צריכים לזה, שכבר היו להם קהלות נפרדות מאז רצו החפשים להשתלט עליהם. ומעט מעט התחילה אגודת ישראל להתארגן גם באמריקה, תחילה צעירי אגו"י ואחר כך גם אגו"י, ופה נטושה המלחמה נגד שלוש השיטות של עבודה-זרה ביחד. והשולטת ביותר היא שיטת הרפורמה וההתערבות בנויים. והנה באמריקה משום מיעוט החברים וקושי המדינה לא התרחבה העבודה על פי התכנית העיקרית של אגודת ישראל, שהיא השלמת התורה כחיים הצבוריים. אבל עתה, משהצטרפו רבבות יראים כן ירבו, יש להכין תכנית-פעולה רחבה. (והיא: א) בחינוך, להרבות בחבורות לומדי תורה לבחורים ולילדים. וגם לעזור ליסוד תלמודי-תורה וישיבות בכל מקום, אף אם לא על שם אגודת ישראל. ב) בארגון, לרכוש חברים חדשים, וביחוד ליצור חוגים חדשים מכל

באי ארצות שונות. ג) בתעמולה, לכבוד ה' והשקפה יהודית ומנהגי היהדות בעל פה ובדפוס. ד) בהשלטת התורה בחיים. להשתדל שכל אחד יכנס להנהלת הת"ת והישיבות, כדי להשפיע שם ולהתאמץ שיבחרו מנהלים והנהלות של יראים. וכן בכל האירגונים — להשתדל להשליט את המחזיקים בתורה, וכן בבתי חולים, בתי זקנים ובבתי יתומים ועוד ועוד. ה) בחיזוק הדת. להשתתף בחכורות שמירת שבת וועדי כשרות ויסוד מקוואות, ותעמולה בזה. ו) עבודה מורחבת בעד הישוב החרדי בארץ ישראל והעיקר בחינוך.

ג) ההשקפה על העבודה בארץ ישראל

והנה המלחמה שם לנו על כל עיקרי התורה. ועלינו לבוא לעזרת ה' ולעזרת אחינו הנלחמים על נפשם ונפש בניהם ובנותיהם ועל נפש האומה כולה, נגד ממשלת הכופרים. יש להוכיח לרבים, שאינם יודעים, את תעלולי החילוניים ומרדם בה' ורדיפת שומרי התורה להעבירם על דתם. וגם כי אין להם אהבת ישראל האמיתית, ואדרבה רודפים הם כל ישראל כשר, להעבירו מן העולם בכל מיני לחץ ורדיפות. ואפילו אם היו אוהבי ישראל, נבזים הם ונמאסים מלהיות מנהיגי ישראל, וכדמצינו בגמרא על אחאב מלך ישראל, שאף שהקדוש ברוך הוא שלם שכרו בעולם הזה מכל מקום באכוד רשעים רינה.

אבל המדינה היא מציאות וישוב היהודים שם היא מציאות, ואין מטרתנו עכשו להתווכח אם לומר הלל או מליחות, אם זה שייך להתחלת ניצוצי הגאולה או רק חבלי משיח וגלות חדשה. חדא, כי אין זה נפקא מינה הרבה למעשה. ומה לנו להתווכח בכבשי דרחמנא, וגם למה לנו להביא למלחמת דברים בנושא שההתנגדות גדולה ביותר, משום שהלב מושך לראות בזה התחלת ישועה וכן נקבע בלב הרבים. ולמה לנו ללחום עם הדגל הכחול-לבן ולהתקיף אותו בשעה שבידינו להוכיח ולהראות לכל איש ישר המאמין בה' את רשעת המושלים שם ולהרחיקו למעשה מלהחזיק בהם. ולעומת זה לסייע למחזיקים בתורה.



וגם עכשיו, לאחר יסוד המדינה, אי אפשר שתשתנה במאום השקפתנו על המינים והמסיתים ומלחמתנו עם ממשלתם היא כהיותם שונאינו ורודפינו ולא חלילה כחברים החלוקים בדעתם. אבל על תכסיסי המלחמה עכשיו יש לדון הרבה, כי זה תלוי לא רק בהשקפתנו עליהם, אלא גם בראיית המצב ותנאי מלחמתנו ודמיוי מילתא למילתא. וכזה רבו הדעות במחננו, כי יש אומרים שאין בין המדינה היהודית והתנועה הציונית ולא כלום, ויש ביכולתנו שלא להשתתף עמם בשום דבר ולא להכיר בשום חוק שנתקבל על ידי הרוב של הכופרים ולהיות בני-חורין לנפשנו, להתנהג בכל דבר כרצוננו. ולפי זה כל פעמי האסור להשתתף בתנועה הציונית הם נוהגים גם במדינה היהודית וגם לגבי בחירות שעל פי חוקיהם. ואם בפרלמנטים של ארצות הגויים היו גדולי ישראל משתתפים בבחירות ולפעמים גם בממשלה, הם מחלקים בין מינים גויים למינים ישראלים.

אבל אחרים מעריכים את המצב אחרת ומחלקים בין מדינה לתנועה. מדינה אם רק אנו דרים בה הננו שותפים בה ממילא והממשלה מושלת עלינו בעל כרחנו, ואין שום יכולת להשתמט באופן כללי מחוקיהם, וגם המלחמה להסיר או להקל את גזרותיהם הרעות מעלינו בלתי אפשרית היא אלא על פי חוקותיהם. וממילא לא שייך בזה לאו דאל תתחבר לרשע, כיון שהננו מחוברים ממילא, ואדרבה אם לא נשתמש בזכויות שהשאירו לנו בחוקיהם, להלחם אתם, כגון כשלא נלך לבחירות, הרינו בזה כמוסרים להם דעותינו וכמו מסייעים להשתלם עלינו ביתר עז ולהכשיל אותנו ואת בנינו ובנותינו בעבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. כי כל קול של בוחר וכל ציר בבית המחוקקים, הוא חלק משבט הממשלה, וכל ויתור על ציר לטובת שונאינו הוא

נתינת חלק להם בממשלה. וגם אין בזה משום הודאה לממשלתם, לחוקותיהם ולדעותיהם, כי אין שייך הודאה במעשה המוכרח והנעשה משום הצלה, וכמאמרם בנדרים: דילמא אחזוקי ידי עוברי עבירה אמר ליה את נפשך הצלת. ומדמים זאת להשתתפות בממשלת הגויים, שהיתה אפילו בממשלת מינים אדוקים, ששם גם כן אין היתר, אלא מהטעם הזה, שגם בעכו"ם היה אמור בלאו הכי. וגם מדמים הענין לקהלות בפולין, שהגדולים התירו וציוו להשתתף בבחירות, אפילו במקומות שהרוב היו שם הכופרים, ורוב שומרי-התורה וכנראה גם רוב תלמידי-החכמים הסכימו לזה.

ויש מוסיפים עוד שהמצב מכריח גם להשתתף בממשלה משום הטעמים דלעיל. ויש גם שמדמים את זה ליוסף ומרדכי ודניאל ונחמיה, ר' שמואל הנגיד ואברכנאל, או לעובדיה בבית אחאב והרבה שתדלנים בישראל. אף שיש לחלוק בזה, הרי גם בזה כשהוא נעשה לשמה, לשם הצלה גרידא ומתוך אונס, כמו נבי אסתר ויעל, דהוי עבירה לשמה, וכשאינן בזה הוקרה בלב למושלים והסכמה לגזרותיהם להעביר על הדת, הנה יש לומר שאין זו פלוגתא בהשקפת הדברים, אלא באומדנא וראיית המצב. ואפילו אם הפלוגתא בזה היא גם בהלכה ובדעת-תורה הנה אין הפלוגתא אלא בדמויי מילתא למילתא ולא בעיקרי האמונה שהם יסוד אגודת ישראל.

והנה כאשר עריצים קמו עלינו מכל עברים ובקשו את נפשנו ועלינו להנצל כצבי מפה וללחום בכל תוקף נגדם, אין העת עתה להחזיק במחלוקת בין המאמינים בה' ובתורתו ובעיקרי האמונה, שכן כולם נרדפים משונאי ה', אף אם מחולקים לגבי דרכי ההצלה, ואף אם לדעתנו מקלקלים האחרים במעשיהם ודרכיהם. וכמו האנוסים אצל הסובייטים,

שכל אחד מחפש דרך יותר מסוגלת לפי דעתו להחזיק התורה, וכמו הנרדפים מהנאצים, שזה נמלט ליער או הסתתר בכונקר, וזה חבל תחבולות בגיטו ובמחנה הרכוז איך להציל את חייו, וזה השתתף ב„מועצות היהודים“.

אבל העיקר להעסיק את כל מחשבתנו וחשינו, גופנו ומאודנו וכל מעשינו, ללחום מלחמת ה' בשונאיו הגלויים ולא להסיח דעתנו איך להלחם עם המאמינים.

וכל זה מהצד המעשי, משום שבשעה שחייבים אנחנו במלחמת ה' הגדולה שבעקבתא דמשיחא, ונראה בזה התרשלות גדולה, אין פנאי לנצח ולדחות מצוה רבה זו אפילו אם גם זו מצוה היא.

אבל באמת, הנה אלה שאין מחלוקתם אלא בהבנת מצב הדברים, או אפילו בדמויי מילתא למילתא, בודאי שבהם נאמר: האמת והשלום אהבו. ואחזה ורעות צריכין שיהיו נוהגין זה בזה. אלא אפילו זה שהננו חושדין שאין דעתו לשם שמים, ואפילו בזה שחשוד לעבור על דברי תורה ולנסות מדרכיה, הנה אף על פי שהננו חייבים בתוכחה, מכל מקום צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלו מיניה, ועל זה נאמר בספרי: אהוב את הכל ושנא את המינים והאפיקורסין. וכשנצא חלוצים לצבא למלחמת ה' לשם שמים, כמצות ה', יצא השם יתברך בצבאותינו וילחם מלחמתנו ויריב ריבנו וימסור גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים ויעשה לכבודו שם גדול וקדוש בעולמו, להחיש ביאת משיחו בקרוב בימינו.

בענין השתתפות חברי האגודה בממשלה בא"י

אמרתי באסיפה, שאי אפשר לפסוק דין בזה ולחוות דעה מרחוק, כיון שהדבר הוא מעשה איסור מצד עצמו ומטעם זה אפילו אם נודע שמשום צורך השעה מצאו גדולי תורה שבארץ, שהדבר נחוץ והתירו למעשה, אין לנו להביע את שביעת רצוננו על כך, והנני לכאר בזה את טעמי ונימוקי.

ענין השתתפות בממשלה לפי המובן הפשוט כמעשה ההשתתפות, להשתתפים ולכלל העולם, הוא: כי הרבה אנשים או מפלגות המעוניינים יחד בהנהגת המדינה, אף על פי שמחולקים הם באיזה פרטים, מתחברים לעבוד יחד ושיטול כל אחד את האחריות בעד כל מעשי הממשלה. והנה כל דבר נגמר על פי רוב דעות, אלא שהמיעוט מתנה איזה קוים כללים, שאינו מוותר עליהם והרוב מקבל את זה, אבל לגבי הפרטים וכן לגבי הוצאת הדברים לפועל, המיעוט אינו משאיר לעצמו אלא הזכות האחת, שאם התמלא סאת מבלנותו ולכשיראה שאין הקוים הכללים נשמרים, אז יצא מהממשלה. והמובן מהשתתפות והסכמה הוא, שכולם חברים למעשה ולדעה ברוב הענינים ואין אחר הסכמה ריב ומחלוקת, אלא ויכוח בלבד, שכל אחד מכבד את דעת חברו, ובפרט מתחייב המיעוט שלא לצאת לריב ומלחמה נגד החלטת והנהגת הממשלה.

והנה כל זה אסור מצד עצמו ומצד התוצאות הנובעות

מזה, וכמו שהורונו ומסרו לנו רבותינו זצ"ל האחרונים, וזה
 מבואר בדברי חז"ל ובדברי הראשונים, שאסרו להתחבר
 לרשע ואפילו בעסקי העולם, וכמו שנאמר ביהושפט:
 בהתחברך עם רשע פרץ ה' את מעשיך ואפילו לסחורה
 ובדרך אקראי ואפילו לדבר מצוה ואפילו לקרבו לתורה,
 כדאיתא בפרקי אבות פ"א ובאבות דרב נתן ובמאירי שג'
 ובמכילתא יתרו ובשערי תשובה לר' יונה שער ג' ס' נא וסי'
 קצג ועוד, ובאורחות צדיקים שער האהבה ושער החניפות,
 ובפירוש משלי א—טו כתב ר' יונה, כי „יענש המתחבר
 לרשע, כי לחוטא נתן ענין תמיד להרע ולהחזיק, ואז"ל הנמפל
 לעוברי עבירה כעוברי עבירה דמי וכו', ודע כי זאת מפנת
 ראת ה' להבדל מחברת הרשעים ויש עונש גדול בדבר, כמו
 שנאמר „עם שונים אל תתערב“. ובמשלי טז—כט נאמר:
 „איש חמס יפתה רעהו“ — בא להזהיר הבריות שלא יתחברו
 וכו', כי דרך איש חמס לפתות. וכן כתב בשערי תשובה,
 „כי רבו דרכי מות הנמצאים בחברת הרשעים ושהמתחברים
 לחם אף על פי שאינם עושים כמעשיהם מקבלים פורעניות
 כיוצא בהם“. וזה מפורש באבות דר"נ פרק ל', וכן כתב
 הרמב"ם בתשובותיו שנדפסו עכשיו בסי' קעא, כי „כל מי
 שיצטרף אל הרשעים וישתתף עמהם בדבר מן הדברים שיכלו
 אותו מי שיכלה אותם ויאבד באבדם“. וכן כתב ר' יונה
 בפרקי אבות פ"א מ"ז: „שבכל העבירות שעושה הרשע
 יש לו חלק בהם וכו' ואל תאמר בלבבך עודנו עומד בשלוח
 וכו' אתחבר אליו וכשיעבור מזלו הטוב אתרחק ממנו וכו'
 ועל זה אמר שלמה: „עם שונים אל תתערב כי פתאום יבוא
 אידם“. ובאורחות צדיקים שער החניפות כתב: „שהמתחבר
 לרשע לבסוף הרשע מושל עליו“.

ובנידון זה הדבר גרוע יותר, שההשתתפות היא בכל

הענינים, שבזה כלולים מעשי עבירה ממש וגם עניני כפירה והסתה והדחה, וכיון שאי אפשר למחות בפרהסייה על כל דבר, הרי זה בעיני הרבים כהסכמת, וקמני הדעת, שהם הרוב בעוזנותינו הרבים, ילמדו מזה שיותר ממה שהושג עכשיו אי אפשר כלל אפילו לדרוש ולבקש, וכל שכן לקיים למעשה בהנהגת מדינה בזמן הזה, ושחלילה בזמן הזה אי אפשר לקיים את התורה במלואה, אלא רק מקצת ממנה לזכרון בעלמא ר"ל ואין לך חילול שם שמים גדול מזה.

ואפילו לישב בחברתם כתב בשערי תשובה סי' קצח: כי „אחד מן הדברים אשר יתחייב האדם לעזוב בעבורם חברת הרשעים, הוא כי יעגש בשמעו דבריהם הרעים וילאה לענותם ויהיה כמחריש“, וכל שכן בנידון דידן.

וגם כי בעניני הנהגה ומינוי שררות, הרי יש בזה כהסכמה על מינויים ושררותם, שכבר פסק הרמב"ם בפ"א מהלכות מלכים שאסור למנותם בשום מנוי שררות בישראל, וגם כי בכל מיעוט המשלים עם הרוב יש בזה הכנעה, שהוא מכניע עצמו לציית לדעת הרוב, והיינו שמיעוט מחזיקי התורה יצייתו לרוב החפשים, וזה אסור שהצדיק מט לפני הרשע, וכמו שכתב בחובת הלכות שער עבודת השם: „כשתפגעי בכופרים בה' ובנוטים מעליו אל תשפלי ואל תכנעי להם שלא תראי כמצדקת אותם“.

וגם כי על ידי ההשתתפות הנה מרגישים קהל יראי ה' את הרשעים לא כבעלי מלחמתם, אלא כמנהיגיהם, ולא עוד אלא שמתמלאים כבוד אליהם. וכבר באר בשערי תשובה סי' קמט את המכשולות הבאים מזה, כי „יש בכבודם חלול התורה והעבודה והוא העון המכלה מנפש ועד בשר ועוד שמשום זה רבים נמשכים אחריהם ואוחזים במעשיהם, ועוד

כי הם מכניעים כבוד אנשי אמת ומכבדים העבודה ואין הצלחה לכבוד הצדיקים זולתי אחרי השפלת כבודם".

ומזה אשר ההישגים והויתורים שיוותרו הרשעים לאנשי התורה באים סתם, גם כן נותן מקום להטעיה, להחליף אויב באוהב ולדמות בלבו שגם החפשים אינם שונאי דת כלל וגם רוצים בקיום התורה, עד כמה שאפשר, ואם כן הכל בחזקת כשרים ואין לחשוד בכשרים, ומזה הכל נגררים אחריהם וחושבים כי להם נאה הממשלה למעשה.

ורבותינו הורונו, כי הרשעים שונאים הם לתורה ולתופשיה, וכמו שבאר ר' יונה במשלי א—יא על הפסוק: „נצפנה לדם נקי וגו', כי תולדת הרשעים לשנא הנקי והתם וכו', והנה תולדת האש לשנא הפכה, וכן כתוב: אנשי דמים ישנאו תם, וזה מהדברים שהמוכיח צריך להודיע מתחילה לנער ולגדול למען לא יאמינו לדברי הרשעים הדוברים על צדיק עתק". ועיין במאירי סנהדרין, כי החוזר אחר זכותם של עוברי עבירה הוא כחשוד לאותו דבר ומסייע לעבירה.

וגם כי בזה נותנים יד לאויבי ה' אשר כתב בשערי תשובה סי' קס: „שנמצא לפעמים גם באנשים שנזהרים מכל עבירה במעשה ובלשון, אבל עינם צרה בכבוד תלמידי חכמים והצדיקים וירע לבבם אם עדיהם תאתה ובאה ממשלת הדור וכו' וכי אם יאהבון כבוד הרשעים ומשלו על עפר". ויתחזקו על ידי זה הרשעים, אשר פיהם מלא תהלת הרשעים, וכמו שפירש ר' יונה בפסוק: „מצרף לכסף וגו' — ואיש לפי מהללו שהאדם המשבח המעשים הטובים והחכמים והצדיקים תדע ובחנת כי איש טוב הוא ושורש הצדק נמצא בו וכו' ואם יתכן כי יש בידו עונות נסתרים, הוא מעדת מכבדי ה', והמשבח מעשים מגונים או מהלל רשעים הוא הרשע

הגמור" (שער ג' סי' קמח). וכן כתוב בפרקי אבות פ"ד משנה ח' ובסי' קם בשערי תשובה שם: כי „אם יאהבון כבוד הרשעים וכו' אין להם חלק לעולם הבא". וכן באורחות צדיקים שער השנאה. ובשערי תשובה סי' קפ"ט בכת החנפים: „גם כי לא ישבחנו זולתי במה שנמצא בו מן הטוב וכו' בלתי אם יזכור רשעים וכסלם, כי בהזכירו את הטוב ואת הרע לא יזכיר צדיק יחשב אצל השומעים ויתנו לו יקר וירום ידו וגבר". והוא מהגמרא סוטה מ"ב. ועיין ר' יונה בפרקי אבות פ"א על הפסוק „משכיל ה' לבית רשע מסלף רשעים לרע", וכן בפירוש המשניות להרמב"ם שם במשנה ו'. וכתב שאפילו אם מדרך פתיות השגנה הזאת עולה זדון, כי לא יאהב העבד האדון אם יאהב משנאיו ויקרב רחוקיו. ובמשלי כח—ד „עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם" ופירש הגר"א — בהרשעים ובמהלליהם.

והנה אין כל זה ענין למה שהובא בספרים שצריך לקרב גם את הרשעים, שכבר כתב הר"מ אלמושינונו במדרש שמואל פ"א, שמה שאסור הוא אם תהיה אתה המתחבר לרשע, אבל אם יהיה הרשע טפל שהוא המתחבר והשלם הוא העיקר אז ראוי לקבלו אולי יחזירנהו למוטב, ובעו"ה לא הגענו עתה למדרגה זו שהרשע יהיה לטפל.

וגם כי בענין האהבה לכל אדם שהובאה בספרים, ידוע מאמר חז"ל באבות דר' נתן פט"ז: אהוב את כל אדם ושנא את האפיקורסין ואת המינים, וכמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות פ' חלק שכל שנתכררה אמונתו בהי"ג עיקרים הוא נכנס בכלל ישראל ומצוה לאהבו ולרחם עליו ולנהוג עמו בכל מה שצוה השם יתברך איש לחברו מן האהבה והאחה ואפילו עשה מה שיכול מן העכרות מחמת התאוה והתגברות הטבע הגרוע הוא נענש כפי חטאו, אבל יש לו

חלק לעולם הבא והוא מפושעי ישראל, וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ולאבדו, ועליו נאמר: הלא משנאיך ה' אשנא. וכן במורה נבוכים ח"א פל"ו כתב, שנקרא אויב ושונא וצר וק"ו מעובד עבודה זרה שנאמר בם לא תחיה כל נשמה. וכן בפרק י"א מהלכות עדות כתב, שהם גרועים מהעכו"ם, וכמו שכתב האבן עזרא בפ' יתרו והספורנו בפ' ויקרא והעקרים מאמר א' פי"ד. (וצ"ל שמה שהביא הסמ"ג סוף מצוה פא מקרא דירמיהו שאפילו אלו שמותר לשנאותם הזהירה תורה לרחם עליהם ולעזרם בעת הצורך, כמפורש בחמור שונאך, נמי לא מיירי במינים, ואף על גב שהביא מירמיהו לא—לו אם ימדו שמים וגו' גם אני אמאם בכל זרע ישראל על כל אשר עשו לי, צ"ל דאפיקורסים יצאו גם מכלל זרע ישראל).

וברמב"ם פ"ב מהלכות עכו"ם ה"ה כתב, שהאפיקורסים אינם כישראל לדבר מן הדברים.

ומה שמצינו שמוסר כישראל הוא לענין שגיטו גט קידושיו קידושין וקונה בישראל, ולענין לפני עור לא תתן מכשול, כבר חילק הטור ביורה-דעה סוף סי' רסח בין עניני הרחקה וחבורו עם ישראל ובין דיניו וחוביו הוא עצמו. ואף על גב שבעצם ודאי ישראל הוא ובניו שיוולדו ממנו כל קדושת ישראל עליהם, אבל בהנהגתו וההנהגה עמו גרוע הוא מהעכו"ם, וכמו אדם שנטרפה דעתו שבעצם הוא אדם בעל שכל והבנים שיוולדו ממנו יכולים להיות בעלי שכל ומכל מקום בהנהגה עמו הוא גרוע מבעל חי והוא מועד להזיק בין את עצמו בין את האחרים יותר מבעל חי.

אלא שמו"ח צ"ל באר שגם גודל השנאה מרוב אהבה ואחזה היא, ומגודל הצער על שאחיו בן ישראל סטמא את

נשמתו הקדושה. וזהו שהכתוב מתפלא: תכלית שנאה שנאתים, שזה מראה על גודל אחוותי, והם לאויבים היו לי. וידוע מאמרו של הגר"ח זצ"ל, שהשנאה והמחלוקת עם רשעים צריכה להיות כשנאת הבעלים להעכברים שמצטרע על שישנם וצריך לבערם, ולא כהחתול הנהנה ממה שיש לו מה לבער ולאכול, שזהו כרוצה בקיומו. ונראה שזהו מה שכתב בתומר דבורה סוף פרק ב': ואפילו הרשעים יאהב אותם בלבו ויאמר מי יתן ויהיו אלו צדיקים שבים בתשובה. והרשעים שבנידון דידן גרועים עוד מזה, שהם מסיתים ומדיחים את עם ישראל וביחוד את הנערים והתינוקות מאחרי ה', תורתו ואמונתו, ומסית ומדיח יש לנו לאוין מפורשים שלא לאהבו (ספר המצוות להרמב"ם ל"ת יח וסמ"ג ל"ת כז), ולא ילמד המוסת עליו זכות (ספר המצוות ל"ת כ וסמ"ג ל"ת ל'), ולנטור תמיד שנאתו (ספר המצוות ל"ת יח וחינוך מצוה תנח) ושלא ישתוק מללמד עליו חובה (ספר המצוות ל"ת כא וסמ"ג ל"א לא). וברמב"ם פי"א מהלכות סנהדרין הלכה ה' כתב, שהאכזריות עליו היא רחמים, וכמו שכתב במורה נבוכים ח"א פרק נ"ד, דלא תחיה כל נשמה לא משום נקמה היא אלא למען אשר לא ילמדו אתכם. וכמו שבאר באור החיים פ' פנחס כח—יח גבי צרור את המדינים לשנוא את המחטיאים גם להתעיב את הערב והטוב הכא מהם, ומה שכתוב במקור „צרור" היינו שיגבירו את השנאה עד שיהא נקבע בהם טבע הצרירות. ומו"ח זצ"ל באר זאת, כי הלא המחטיאו גדול מן ההורגו והיאך אפשר שלא לשנוא את הרודף אחריו לעקרו מן העולם.

והנה בחינוך מצוה תסא כתב, שהוא הדין לכל הרשעים שאין תקוה מהם שישובו בתשובה, ובשערי-תשובה לר' יונה בשער ג' סימן לו כתב, שהוזהרנו בזה שלא לחמול ולרחם

על המחמיאים והמכשילים בני אדם, ומשמע דאפילו בכל מחטיא ולא דוקא מסית לעבודה זרה. וכן משמע בסנהדרין כ"ט ובתוס' שם, אבל ביד רמ"ה שם בסנהדרין משמע דאיכא תרי דיני מסית לעבודה זרה וכדלעיל ועיין בספר עבודת המלך פ"ה מעכו"ם שהביא מהסמ"ג דשלא לאהבו החוכה על כל אדם ולא על המוסת דוקא.

והנה זה הענין מלא בכל ספרי קדש ובספר הישר לרבנו תם כתב: צריך שיהא אכזרי וקשה למסיתים ומדיחים.

ובשערי תשובה לר' יונה שג' סימן נט, מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתיצבים על דרך לא טוב, הרי הוא נענש מפשעיהם לכל חטאותם ועובר בלאו, שנאמר: ולא תשא עליו חטא וכו'.

ובמהרש"א סנהדרין דף כ"ו כתב, ששבנא וסיעתו שבאו להשלים עם סנחריב שחרף מערכות אלקים חיים היו מחשבותם לרעה על ה' ובכאילו חשב לעבוד עבודה זרה, דאמרינן מחשבה רעה בע"ז הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה.

וכל זה בענין השתתפות במועצת שרי הממשלה, אבל בענין להיות שר של מקצוע מיוחד, יש בזה גם משום עושה מעשה בידים שבעל-כרחו הוא צריך לתמוך ולסייע בידים למקומות ואנשים העוברים על איסורים דאורייתא ודרבנן קלות וחמורות וגם לאלה שמרבים בכפירה ומינות הסתה והדחה, דהוה ליה מסייע ידי עוברי עבירה ממש.

ולכאורה הדבר פשוט, שההשתתפות בממשלה אסורה, אבל מכל מקום אי אפשר לפסוק בזה הלכה למעשה מרחוק בלי ידיעה והבנה מרובה כמצב הענינים, שכל זה כשאין הדבר נעשה מחמת הכרח ואונס גמור להציל מה שאפשר

להציל מגזירת השמד חלילה, שבאופן זה יכול להיות שאין זה מעשה השתתפות והתחברות והסכמה אלא מעשה אונס שהוא מעשה בעלמא וכמעשה אבותינו הצדיקים מימות עולם, ששתפו פעולה עם מלכים רשעים בין ממלכי ישראל ובין ממלכי אומות העולם, וכן עם רשעים הדיוטות, מחמת אונס וגם שיוכל להיות שהאונס הוא בגדר כזה שיש בו משום עת לעשות לה' הפרו תורתך ובחור את הרע במעוטו, וכגון אם האנשים בידם וברצונם להעביר על הדת את הקטנים ואת הגדולים ולנתק תינוקות של בית רכן כאחו בשעתו ולהכריח את בנות ישראל לפריצות ולסגור חלילה את בתי המדרש ולהעמיד את ישראל בנסיון העוני והרעב, אם לא ילכו בדרכיהם, ואין דרך אחרת להצלה פורתא אלא להתגנב למחנה האויב ולשמור שלא יכבו את הזיק האחרון, וכחושי הארכי במחנה אכשלום וכעובדיה שהחביא מאה איש מהנביאים אף על פי שהוכרח לסייע לאחאב בחיפושים אחרי אליהו הנביא, וכזה זכה לנבואה, וגדול מה שנאמר בעובדיה ממה שנאמר באברהם. ומצינו בחז"ל איזה היתרים להחניף לרשעים בעולם הזה, וכמו שכתב בפדר"א פל"א בענין מה שהשפיל יעקב עצמו לפני עשו שאמר יעקב אני מחניף לרשע שלא יהרגני, וכמו שבאר בשערי תשובה שער ג' סימן קצט, ובמנורת המאור נר כ' כלל ג' ח"א פ"ב, דהיינו, בדרך שמכבדים את העשירים ובעלי זרוע ולתקות תועלת ולא מפני חין ערכם ואהבתו אותם, ועוד מצינו בכבא בן בוטא דאמביה עצה להורדום למיבני בית המקדש אי לאו מלכותא לא מיתבני.

וכעין שמצינו בירושלמי ריש פ"ק דע"ז הל' הנכנס למדינה וכו' שמח עמהם אינו אלא כמחניף להם.
וגם מצינו הרבה פעמים בגמרא דמשום סכנה לא הודיעו

הצדיקים לרשעים על צדקתם ועל נכונותם למסור נפשם על קדושת השם, וכאלישע בעל כנפים בשבת דף מ"ט וכו"א בן פרטא בעבודה-זרה דף י"ט, וכן הרבה בגמרא (ומה שר"ח בן תרדיון, שם בע"ז, השיב כאשר ציוני ה' אלקי, אין זה משום שהוא היה גדול במסירות נפש מר"א בן פרטא, דאדרבה שם בגמרא אמר לו ר"ח בן תרדיון לר"א בן פרטא: אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול וכו', שאתה עסקת בתורה ובגמילות חסדים וכו').

וגם מצינו שר"י בן קסמא אמר לר"ח בן תרדיון אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו וכו', אמר לו מן השמים ירחמו, אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו, תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ס"ת באש, אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא וכו'.

וכן מצינו בר' דוסתאי בר' ינאי בגיטין י"ד, שאמר טב רמו ליה משום סכנה, ועולא בנדרים כ"ב בחד דשחמא לחבריה שהודה לו דשפיר עבד, שאמר לו ר' יוחנן שאין זה מחזיק ידי עוברי עבירה אלא את נפשך הצלת, ואם בסכנת הגוף כך בסכנת הנפש לא כל שכן, דשייכי גווני דמיקרי את נפשך הצלת ואין מחזיק ידי עוברי עבירה, אם בלא זה עוד יוסיפו לחמוא ולהחמיא.

דאע"ג שגם בלא קאי בתרי עברי דנהרא כתבו התוס' והרא"ש בשבת ג' שאסור לסייע לעבירה, מכל מקום אם בלא זה יוסיפו לחמוא ולהחמיא כשימצאו הסיוע ע"י אחרים רשעים גרועים מהם או כמותם, יש לומר שזה הצלה היא ולא סיוע. וגם הסכמה לא מיקרי כשידנישו בכל תוקף את דרישתם האמיתית לקיים את כל התורה בכל עת ובכל

שעה, עד כמה שאין אונס בדבר. וכמו בריב"ז, שלא נאמר חלילה דהוי כמסכים להחריב בית המקדש ולהגלות את ישראל, כמה שבקש יבנה וחכמיה. ועיין בת' הרשב"א ח"ה סימן רלח, שהביא ראיה מע"ז דף ט"ו מהא דאמרינן רבי מיעקר מילתא בעי וסבר יעקר ואתי פורתא פורתא, שצריך לעשות בחשבון ובתחבולות תעשה לך מלחמה, דלפעמים אי אפשר לבער את כל הרע בבת אחת אלא פורתא פורתא ולחכות עד שעת הכושר. עיין שם באריכות, וכן בסוטה דף מ"ח. בזמר נשים שאם אין שומעין לנו לבטל הזמר לגמרי, נקדים לבטל הא דזמרי נשי ועני גברי, שהוא כאש לנעורת, מקמי הא דזמרי גברי וענו נשי ואע"ג דפריצותא היא. ומכל מקום לא נאמר דהוי כמסכים לפריצות. ויותר מזה מצינו בסנהדרין קב: שבשעה שאמר יהוא „אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה" — היה יהוא צדיק גדול ולא נתבע על זה, אלא דלדברי אביו הא דברית כרותה לשפתים גרמה ליה לסור אחר כך. (ושם צ"ע שהאומר אלך ואעבוד לכאורה מסית הוא, כדתנן בסנהדרין ס"ו. וצ"ל, דדוקא בתורת מסית לפירוש רש"י שם ולהגמרא שם בדף ס"א, דמוכח דבניסת מיירי, הנה לאביו ורבא שם דוקא במוסת מפי אחרים הוא ולרב אשי דוקא בישראל מומר ולתירוצים אחרים צ"ע ועיין שם בתוס' ובמהר"ם וכראשונים). ואף על פי שבכל אופן אין זה אלא הצלה פורתא והלואי שתהא לזמן מרובה, וכיון שהדברים נוגעים לג' העבירות שעליהן יהרג ואל יעבור, וגם שיש לומר דהוי כגזירה להעביר על הדת, ואם כן אפשר היה צריך לעמוד על נפשנו ולעמוד במלחמה כמו החשמונאים בשעתם ואין מעצור לה' להושיע ברב או במעט, אבל הלא יודעים אנחנו כולנו, כי לא נוכל לדמות עצמנו לחשמונאים ולראשונים, דאחרונים לא מסרו

נפשיהו על קדושת השם כל כך, עד כדי לצאת למלחמה ממש בחרב ובחנית ואין כוחנו אלא בפה. והנה לא מצינו אלא לדורון, לתפלה ולמלחמה, והא ודאי דמלחמת דברים אין זו מלחמה ואין סומכין על נס לומר שתפילתנו תצילנו, ואם כן שפיר איכא למימר דמשכחת לה שההשתתפות בממשלה היא הדרך דלדורון, ואם כן הוא הנה גם באופן זה הוא מצבא לוחמי מלחמת ה', כי כל הדרכים שהם לחזק את התורה ולגדור פרציה והם על פי גדרי התורה הם בכלל מלחמת ה' בעמלק, המלחמה התמידית בין הטוב והרע. אבל כבר הקדמתי שצריך לזה הבנה עמוקה במצב הדברים וגם שקול דעת גדול של תורה ומסורת אבות, כי הם דברים התלויים בשערה והמורה בזה צריך שיהיה גהינום פתוח לו מתחתיו, כי התורה וישראל תלויין על כף הוראתו. ועוד תנאי צריך בזה, כי כיון שאין הוראת היתר השתתפות בממשלה, אלא כעין עבירה לשמה להצלת ישראל, צריך הדבר להעשות מתוך אונס גמור וכאילו כפאו שד, ושלא ליתנהני מעבירה כיעל ואסתר, דטובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים. ושלא לכבדם יותר מהמוכרח ומהמקום המוכרח והאיש המוכרח, וכגון הצירים שהם אינם משועבדים כל כך ויוכלו לדבר בגלוי על מחשבתם הרעה של המינים, וכל שכן העתון של האגודה, שהוא צריך לגלות פני הלום ולצאת במלחמה גלויה ולא לגלות טפח ולכסות טפחיים ולדבר לשנא דמישתמע לתרי אפי, וכל שכן כשמדברים באסיפות וכינם לבין עצמם, שאסור להלל להרשעים ולהגיד שבחיהם ולא להראות כשותפים וחברים של המינים, וככל אלה הצדיקים אבותינו, כשהוכרחו לשתף פעולה עם הרשעים, ומה גם בדורנו זה דשכיחי אפיקורי ורבו מהללי הרשעים ומכניעי כבוד הצדיקים גם בין המקיימים מצוות, כי גדול

מאד בלבול הדעות במחננו. וכל שכן שצריך לשקץ את המינות עצמה ולכנות לה שם לגנאי, כמו שנפסק ביורה דעה הלכות עבודה זרה סימן קמו סעיף ט"ו. וממעם זה הנה אפילו אם על פי הוראת בית-דין הותרה ההשתתפות בממשלה למעשה, אין לנו אנחנו פה לקדם בברכה את ההשתתפות הזו, כי מזה יבוא העם לידי מסקנה שההשתתפות עצמה היא דבר טוב וברכח בה ויש בה משום אחדות ישראל והצלחת המדינה, ושקר נחלו אבותינו ורבותינו עליהם-השלום, שהזהירו אותנו מזה בכל תוקף, ובזה יש משום הרמת קרנן של רשעים והסכמה על כל הנעשה במדינת ישראל; אלא צריך להדגיש בכל הבהירות, שצרה היא ומרוב עוונותינו הוא שהגענו לידי כך. ומזה הטעם נמי אי-אפשר לדון ולהסכים על זה מרחוק, שהרי צריך לידע על ידי מי והיאך יצא הדבר לפועל ובכגון זה שניתן מקום למעות, שהתירו פרושים את הדבר, כמו במנהדרין דף פ"ב, ודאי צריך להדגיש יותר ויותר בכל מקום שמתאספים יראי ה', את פחיתות המינים ורעתם ואת איסור ההתחברות עמהם ולהוסיף חומרות בזה, וכעין שמצינו ביומא דף ב' בשריפת פרה שבשביל שהקילו בה קולא אחת הוצרכנו לעשות מעלות הרבה לטהרה, כי היכי דלא ליזלולי בה וכן בהרבה מקומות.

והנה כעין זה בזעיר אנפין עשתה האגודה ואחרים מהמחזיקים בתורה בהרבה קהלות בפולין, ליטא וגליציה, ובהגדולה שבהן וורשה, במקום שלא היה להם רוב מכריע, שהתחברו עם כת אחת מהמינים בהנהגת הקהילה, ואף שהיו יחידים שהתרעמו על זה, אבל לא נשמע שגדולים מחו על זה, ובוורשה עמדו אז בראש מחזיקי האגודה האדמו"ר מנור זצ"ל והגאון רבי מנחם זמכה זצ"ל, אלא שבוורשה העמידו בראש הקהלה את אחד מהמזרחים ולא מין. וגם

צ"ל

כי שם לא היה המינוי גדול כל-כך ולא הממשלה גדולה כל כך, אבל מכל מקום יסוד השאלה אחד הוא, כי שם הלא לא היתה גם סכנת המניעה גדולה כל כך. אבל שם לא נגע כל זה אף במקצת במלחמה הנמושה בין עובדי ה' ושונאיהם ולא נמשמשה ההבדלה בין קודש לחול.

וצריך להבין ולברר גם לאחרים את החילוק הגדול בין שיתוף פעולה בדבר שכל השותפות היא רצונית ובין שיתוף פעולה בדבר שממילא כבר קיימת שותפות ואם לא ישתתף בבעלות יחזיק השני גם בחלקו שלו. ואפילו בממון הקל אינו חייב לוותר ולמחול על שלו כדי שלא להיות שותף עם הרשע, וכגון גר ועכו"ם שירשו דבר שאין בו כדי חלוקה, (אלא דבסנהדרין דף ס"ג משמע דמשכחת גווני בשותפות עם עכו"ם היתה מותרת אי לאו משום שמא יתחייב שבועה ומשום לא ישמע על פיה, וכן בע"ז כ"ב ועוד מקומות מצינו שותפות עם עכו"ם). וכל שכן בענינים הנוגעים לנפשנו ולכל חיינו, שאי אפשר להניח להם להחזיק בכל, כשאינן בידינו להתחלק ולצאת מהשותפות. ואדרבה, יש לומר דדמיא לשנים אוחזין במלית, שאם יניח האחד לחברו לתקוף בכולה בשעה שיש בידו להחזיק ואפילו במקצת דנראה דהוי כאודויי אודי ליה דכולה שלו ואפילו יהא עומד וצווח דשלו היא. ובנידון דידן נמי אם על פי סברה ישרה אין בכוחנו להתחלק מהשותפות, אין לסמוך על מה שנצווח בקול רם ולומר מן השמים ירחמו.

ומאלה המעמים שכתבתי היה נראה לנו דלענין לשלח שליחינו לכנסת לית דינא ולית דיינא, שאנחנו חייבים לשלחם לעמוד על המשמר וללחום שלא יבלע רשע את הצדיק, ואין בזה לא התחברות ולא הסכמה ולא סיוע ולא הכנעה, אלא עמידה על נפשנו

ולעשות כל אשר בידינו באופן היותר מועיל בדרך הטבע
ולחגור שארית כוחותינו להציל את נחלת ה' ולא לוותר
על חלק הבעלות שנשאר לנו ולמסרו לאחרים. ואפילו לענין
המחאה על החזקה שהחזיקו הרשעים, הנה עיקר ענין מחאה
הוא שישמעוה הרבים ושישמע אותה הנתבע, ואין זה אלא
על ידי שליח הרבים ב„כנסת“. וכי מה בצע במחאה שכינם
לכין עצמם, שאין ידוע אפילו מי וכמה הם המוחים. וכן
לענין לקדם את פני הרעה ולענין שתדלנות, הלא צריך
להיות במקום המעשה, וכעין מה דאמרינן בגמרא בע"ז דף
י"ח: לאיצמדינין מותר מפני שצווח ומציל. וכן נהגו אבותינו
מימות עולם להיות להם שתדלנים קבועים במקום הממשלה
וגם הקילו בהרבה דברים להקרובים למלכות, ואף על פי
שהרבה פעמים הוצרכו אלו להתווכח עם עובדי הכוכבים
וכמריהם ועם המינים ולשמוע דברי מינות, מכל מקום לא
חדלו בשביל זה לעשות את המוטל עליהם.

ומה שרוצים לדמות את זה למה שאמרו רבותינו זצ"ל
להתחבר עםם ולשלוח שלוחינו לקונגרסים הציוניים, הא לא
דמי אלא כי עובלא לדנא, וכמו שביארתי דהתם כל השותפות
ברצון היתה והכא לא יאמר שום איש שיש בידינו לעשות
חלוקה, ועוד כי חלוקה גמורה בכל הענינים היא בלתי
אפשרית כלל וכלל.

אבל כמובן שלזה צריך שיהיו השלוחים אנשי חיל,
אנשי אמת, יראי אלוקים ושונאי בצע וחכמים שיהיו יודעים
את אשר לפניהם, עזים כנמר ורצים כצבי במלחמת ד',
כחומה ולא כדלת הסובכת על צירה, ואשר יוכלו לדבר את
אויבים בשער.

ובענין שותפות נזכרתי מה ששמעתי על מה שכתב
המהרש"ל בכבא מציעא דף ז', דכשנים אוחזין במלית נימא

גוד או אגוד, ושמעתי חילוק נכון, דבכל שותפות שכל אחד מודה שחברו יש לו בה זכות שותפות, אם כן יש לחברו גם בחלקו את הזכות דגוד או אגוד, אבל הכא שכל אחד מוען כולה שלי, כיון שהדין הוא דיחלוקו, הנה כל אחד בהחצי שהוא מוחזק הוי ככולה שלו ואין לחברו שום זכות בזה לומר על גוד או אגוד.

והנני אומר בנידון דידן ששיתוף פעולה בענין שיהיו עובדי ה' מודים שגם שונאי ה' יש להם זכות להנהיג את ישראל, זו היא השותפות האסורה, אבל כשעובדי ה' אינם מודים לשונאי ה' כלום ואין השיתוף פעולה אלא להחזיק בשלהם, אלא שמפני שגם אחרים תקפו והחזיקו, ממילא מתחזי כשיתוף פעולה, אין זה בכלל זה האיסור. ואף על גב דלא דמי לגמרי, דהכי הוי שותפות גמורה ולא רק מחזיק בשלו אבל נראה שגם גר ועכו"ם שירשו את אביהם עכו"ם דהוי שותפות גמורה נמי יהיה מותר להגר לקצור ולאכול הפירות בשותפות אם בלאו הכי יפסיד חלקו, או שיקחם העכו"ם, ואפילו לחרוש ולזרוע מיסתברא דמותר בשותפות, שאינו רוצה להפסיד. ואפילו להגביה מציאה אי תרווייהו בהדי הדדי אנבוהה נראה שאם אינו משתתף עם הרשע להגביה מציאות, אינו חייב להניח לרשע להגביה כולה, כדי שלא יהא שותף עם הרשע.

ובענין ההתחברות עם הציונות, הנה היה בזה לא רק התחברות עם רשעים, אלא גם להתחבר לשיטה שמייסדיה ומנהיגיה שאפו ברוח של מינות לשנות את צורת עם ישראל מלהקרא עם ה' ועם התורה, וכפי שמסרו לנו חז"ל ורבתינו הראשונים והאחרונים, שישראל כל כמה שיצא מכלל התורה והמצוות יצא גם מכלל ישראל ואין שם ישראל חל אלא על זה שיש בו מקדושת עם ה' ותורתו ומצוותיו. והרימו

יד בתורה לאמר, כי צורת ישראל תלויה באיזה רגש לאומי או גזעי וככל הגויים בית ישראל.

וכל זה אינו שייך לענין הבחירות ל"כנסת". שה"כנסת" לכשעצמה אין לה שום קשר עם שיטה וגם השיתוף בממשלה אין בזה משום שותפות בשיטה וברעיון.

בהסברת ההתנגדות לציונות היה גם נימוק שבזה היו מסייעים לעבור על השבועה שלא יעלו ישראל בחומה (כתובות קי"א), וגם שלא להעמיד את ישראל בסכנה מבעית נוכח שכנינו הערבים, ובסכנה רוחנית שלא תקיא הארץ את יושביה כשיטמאו חלילה את קדושתה. והנה לא אדכר אם היתה בכאן העברה על השבועה, לפי המצב המציאותי שהיה, אבל הא ודאי שהשתתפות בבחירות וגם ההשתתפות בממשלה אין בהן משום העברה על השבועה ואינן גורמות סכנה, שהרי אם תהיה חלילה מלחמה חדשה בעל כרחנו נהיה מוכרחים לקחת בה חלק ואפילו מדעתנו, ומשום חובה שהבא להרגך השכם להרגו. ואדרבה, עד כמה שתהיה דעתנו נשמעת, נשתמש בזה שיוותרו על נצחונות כדי למנוע דמים ומלהתגרות במלחמה.

(וגם ~~ההשתתפות~~ והאישור על התייסדות ובנין המדינה אינם כשלעצמם משום גלוי דעת לחיוב או לשלילה) והנה אין אתנו יודע עד מה מדרכי הנהגתה של השגחת ה' עלינו, ומה גם בעת ההסתר פנים דעיקבתא דמשיחא, אבל הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו לעשות למעשה כפי אשר תורנו תורתנו הקדושה, לדמות טילתא למילתא על פי הדרך שנמסרה לנו מחז"ל, מרבותינו הראשונים והאחרונים, בלי שום נגיעה עצמית ורצון קדום לא להקל וגם לא להחמיר, וכמו שכתב הרשב"א בתשובתו שם ח"ה סימן רל"ח, שצריך "שיהא הדיין חושד את עצמו שמא אש קנאתו להשי"ת תבער בו

ותהיה גורמת להעלם הדרך הטוב והנכון מעליו, על כן וכו' יבשלנה וימתיקנה בסוד הזקנים והישרים בלבותם". וכגון בנידון דידן, אם השוחד והנגיעה של קנאתו ושנאתו להמינים תכריע את דעתו לומר, שבדרך מלחמה נצליח יותר לחיזוק התורה, בשעה שהישרים בלבותם יכריעו שהדרך הקרובה יותר להצלחה הוא להחניף לרשעים. וכל המגיד דעתו בזה לשם שמים, הרי זו דעת תורה וצריך לילך בזה אחר רוב המורים, שהנם ראויים להוראה בדור הזה, על פי גדולתם בתורה ביראה ובחכמה ואלוקים נצב בעדת אל.

אבל לגבי ההתנהגות עם הנטורי-קרתא, נראה שאסור לבזותם ולהשפילם או להתקוטט עמם, וכל שכן לשנאותם, מהרבה טעמים:

חדא, מפני שהם בני ישראל מאמינים בעיקרי התורה, ועוד יותר שביניהם הרבה תלמידי חכמים, שהננו חייבים בכבודם. ואין לדונם כבעלי מחלוקת, שמותר לספר עליהם לשון-הרע, כיון שהם סומכים על רבותיהם הראויים לחלוק על חבריהם וכל שכן על קטנים מהם. וכל שלא נמנו הכל במושב בית-דין אחד, מותר לכל אחד להורות כדעתו (ועיין מהרי"ט ח"א סימן סח ובחור"מ סימן כה וכנה"ג סימן מז), ובשני בתי דינים ל"ש לא תתגודדו. ואדרבה, הם בדמותם מילתא למילתא אומרים שכית-הדין של האגודה חולקים על רבותיהם מדור העבר, אבל גם זה אינו נכון, כי דימויי מילתא למילתא נמי הוראה היא. ואף על פי שיש סוברים שמעשיהם גורמים הפסד לתורה, הרי גם זה אינו ברור ומיסתברא לאידך גיסא, אבל אפילו נדון אותם כעושים איסור אינם אלא מוטעים ולא בעיקרי האמונה.

וגם כי בחפץ-חיים כלל ח' פסק שאינו מותר לספר לשון-

הרע, אלא אם על ידי זה תפסק המחלוקת, והביא ראייה על זה, ובעניננו אינו כן.

מעם שני, כי בהתקוטטנו עמהם ואפילו אם לא היינו מוכרחים לחנוף לרשעים, הננו מראים בזה שהננו מפלגה ככל המפלגות, שמחזקת במחלוקת עם כל אשר אינו מסכים לדעתה ואין חילוק לנו בין אשר עבדו לבין אשר לא עבדו.

נוסף לכך יראה כאילו אנחנו כדעה שלישית, המכרעת בין שני הקצוות והננו צועדים בשביל הממוצע בין שתי הדעות, וזה אינו נכון, כי בתוכן עצם הדברים הננו כולנו צד אחד במלחמה הנוראה ושונאנו הוא אחד. וגם כי כמה שסוברים נטורי קרתא, שאין להשמע לרוב דעתנו כדעתם, כי כל המאמינים אומרים: שהמינים והרשעים, אפילו כשהם הרוב, קשר רשעים אינו מן המנין, כדאיתא בסנהדרין כ"ו ואינם בכלל ישראל, והמינים אומרים שהתורה והאמונה הם ענין פרטי וכל המכיר עצמו ליהודי הוא יהודי ועל כן המיעוט צריך להשמע לרוב. והנה אם יתראה בעיני הבריות שהננו מודים בזה לציונים, הרי זה כעין מודה בעבודה זרה.

ובאמת הרי אין המחלוקת אלא בתכסיסי המלחמה והכנת המצב, שהם סוברים שאין פה מקום לדורון אלא למלחמה גלויה עם כל נוראותיה, ויש שסוברין ולדורון עדיף, וכל שכן בשעה שמחניפים לרשעים.

והלא זו היתה חטאת המזרחי, שדרשו לשלום את הרשעים והתקוטטו עם החרדים לדבר ה', שאינם מסכימים לדעתם. ועלינו להדגיש שהננו כמו שתדלנים בחצרות מלכי האומות ותו לא.

השלישית, כיון שבעיקר הדבר צדקו הנטורי קרתא, שצריך לצאת למלחמה גלויה בדברים שהם משום יהרג ואל יעבור, ואף בית-הדין הסובר שלפי המצב דהאידינא הדרך

של לדורון טובה יותר לתכלית, הלא מבין כל אחד שהמצב
יוכל להשתנות לרעה חלילה, מה שעלול מאד להתרחש על
פי הסברה הישרה, ואז מוכרחים כולנו על פי הדין להיות
כנמורי קרתא ועוד יותר מהם, ואיך נשדי קלא בכירי שאפשר
כי נצטרך לשתות ממנו.

וגם עתה, יש שהננו מוכרחים להשתמש בתכסיסי
המלחמה לפעמים והרשעים מנצלים את העובדה שהנמורי
קרתא מושפלים ושנואים, לתלות הכל כנמורי קרתא.

מהות אגודת ישראל

אגודת ישראל היא איגוד וריכוז ישראל מקבלי התורה ולא תוכל להיות מפלגה רשמית של לובשי מדים, שמצויינת בראשי תיבות צ. א. י. ופ. א. י.
יסודותיה הם:

א. איגוד וריכוז וכינוס מחזיקי התורה, כדכתיב: בזעקיך יצילוך קיבוציך, ואמרו חז"ל: כינוס לצדיקים, וכו' ולזה צריך כל אחד לבטל דעתו לחבריו. והתפרדות לרסיסים ולכתות קמנות אין זו אגודה.

במקום שנראה שיאגדו יותר יראי ה' שאינם תחת שם אגודה, צריך לעזור לזה ולא להתנגד, וגם זוהי אגודה. האחדות היא העיקר והמחלוקת היא היפוך של אגודת ישראל.

ב. שלטון המחזיקים בתורה בחיי הקהל ושלטון עצמי של החרדים, שלא יכנעו תחת ממשלת הרשעים.

והנה אין המטרה רק לשלטון שם אגודת ישראל נגד הציונים או מזרחים, אלא בכל עיר ומדינה ובכל בית-כנסת ובכל ארגון והסתדרות, המגמה היא להגביר כוח מחזיקי התורה שיבחרו בהם כנשיאים וגבאים ולא במחללי דת, ובכלל להגביר את כוח החרדים, וכן לאמץ כוח הרבנים החרדים וגדולי התורה.

ג. לפתור את השאלות בחיי יום יום ברוח התורה, ולדעת רוח התורה שאינה מזוייפת התקינו מועצת גדולי

התורה כדין התורה אל השופט אשר יהיה בימים ההם ועל פי התורה אשר ירוך, וכל שמסכימים עליו שהוא מגדולי התורה והיראה צריך להיות במינוי זה. וזה סותר לאלה הפותרים את התורה על פי רוח האגודה, כפי הבנתם, ופוסלים את החכמים שאין דעתם כהנמנים על האגודה. אלא האמת היא, שהם צריכים לבטל דעתם לדעת גדולים. המטרה היא להרכות כבוד שמים ולהרכות תורה ועבודה וגמילות חסדים.

ואם טוב יותר להרכות תורה או לחזוק הדת והצלת ישראל, שתהא פעולה זו או אחרת נעשית שלא תחת שם האגודה, מוטב לוותר על שם האגודה מאשר לוותר על עיקר מטרת הבריאה. וכל דבר צריך שיעשה לשמה לשם מעשה ומצוה זו, ולא בשביל כבוד האגודה, וכגון בהרכות תורה וחנוך ובחיווק הדת ובהצלת ישראל וכישוב ארץ ישראל. וגם כל אחד מחברי האגודה ישאל את עצמו מה עשיתי ללמד ולהטיב לישראל ולרומם כבוד שמים.

באגודת-ישראל גופה צריך לכבד את הגדול בתורה וביראה שלא לגדל את 'הקטן', אף על פי שהוא עז וקופץ בראש.

(עד כאן נמצא בכתב יד)

מלחמתה של אגודת ישראל*

...ואף כי מי הוא שהגיע להוראה חמורה כל כך מצד עצמותה וגם מצד שצריך לזה איש אשר עמל כל ימיו בתורה ועבודה ויראת שמים והיה צריך להתענות לכל הפחות מ' תעניות, לכל יכשל בהוראה אשר רכבות נפשות וכבוד ה' תלויים בה. וכמו שהשיב הנודע-ביהודה למהר"י ברלין, שבעניניי אגדה איננו חכם להשיב; וכמו"ח זצ"ל, שהיה מתיירא לדבר בדבר שיכולים להרוג נפשות על ידי הדיבור. וכל המכריע בזה מפני חנופה למזרחי או לקנאים או מיראתו מהם הרי זה שופך דמים.

פסק הלכה בזה, כמו בכל עניני האגודה, צריך להיות על פי מושב חכמי תורה ולא על פי ועד הנבחר מכעלי בתים ורבנים, כי אפילו הנביאים שהיו מתנבאים מפי הקדוש-ברוך-הוא אילו היתה סנהדרין זוהי הימנו לא היו רשאים להתנבאות, כדאיתא בילקוט ישעיה א'. וכל אחד מגדולי התורה והיראה צריך להגיד דעתו לשם שמים, ואם יש מחלוקת ביניהם הולכים אחר הרוב, ואין לחשוך חלילה בשום אחד במינות או בחסרון אהבה לישראל או לארץ ישראל, כי גם בענינים היותר רמים מצינו מחלוקת, כמו שכתב בתשובות הרשב"א סימן קמ"ח, וגם בהשגחה מצינו פלוגתא

* סיום של נאום באסיפת רבנים באגודת ישראל ע"ד מלכות ישראל
ג' שמיני תש"ח.

אם יש מול לישראל, וכח' הביא שגם בענין משיח מצינו פלוגתא. ובלא זה יהיה כל אחד בונה במה לעצמו ולא תהיה שום דעה תורנית נשמעת. אבל הלוקחים שוחד פסולים לדין וכל שכן שאין להם יראת שמים. ואמת כי אנשי ארץ ישראל יוכלו לנהוג כרבותיהם, וגם זה לא תהיה הבחירה כזבל"א, אלא מי שהם גדולי התורה באמת, ואפילו לא נרשמו כחברי אגודת ישראל, כי האגודה משועבדת לתורה ולא התורה לאגודה. וכן בכל מדינה יוכלו לעשות כרבותיהם אפילו במה שנוגע לארץ-ישראל, אבל בכלל צריכים לשמוע דעת רוב חכמי ישראל שבעולם, כי התורה כללית היא, וגם ארץ ישראל של כל ישראל היא, וגם כי השאלה בזה נוגעת לחיי בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם.

העבודה על פי התורה קשה היא מאד, וכמו שאמר מו"ח זצ"ל, כי שנאת המינים צריכה להיות על פי טוהר המידות, בלי שום נגיעה כלל, ויהא מהדברים הקשים שצריך להתיצב במחלוקת על ההולכים בדרך לא טובה, ומכל מקום אסור להיות מבעלי מחלוקת ושלא תהיה לו שום הנאה במחלוקתו או נצחונו אלא הכל מאהבת ה' ואהבת הבריות ומתוך צערו האמיתי על ירידת כבוד ה' ועל נפילת בן ישראל ממדרגתו, ולשמוח בהרמת כבוד ה', כמו הג' ר' יוסף דוב זצ"ל שנתן אלפי תודות להגר"י גזונדהיים על עסקו בתורה בשקידה.

אגודת ישראל היא עתה חלשה ומועטה באוכלוסיה ותקוותה לנצח אינה אלא מפני שהיא מחזיקה במלחמה שהיא מלחמת ה' בעמלק, שהיא נלחמת בעבור כבוד שמו, אשר כבודו מלא עולם והננו מוכמחים שימלא כבודו את כל הארץ והוא מקומו של עולם. והצד שכנגד הם אשר התרחקו מתורתו ומצוותיו, מאמונתו וממדותיו, והעיוז לגרש את אדון העולם מבית מקדשו, זו כנסת ישראל, והעיוז לכבוש עמו

כבית — את כתי-הכנסיות, את תלמודי-התורה, את הישיבות, את הרבנות ואת ירושלים וארץ-ישראל, את החמד והצדקה והנהגת ישראל. וכדכתיב: אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלקינו נזכיר. וכדכתיב: מי את ותיראי וכו' ומבן אדם חציר ינתן.

והנה רעיון אגודת ישראל נולד על ידי גדולי ישראל בראותם כי אלו המניחים תפילין, השומרים את השבת, הלומדים תורה ומקיימים מצוותיה, אינם מכינים שצריך להגדיל כבוד שמים בעולם, וכדכתיב: ואהבת את ה' אלקיך וכו' ושננתם לבניך — בין בנים ממש ובין התלמידים, וכדדרשינן אהבהו על הבריות, וכמו שכתב בשערי תשובה לר' יונה ח"ג סימן יט, כי הפועל הנאמן ישגיח על מלאכת הפועלים חבריו ויחזיק ידי עושי המלאכה, עיין שם באריכות. וגם כי העיקר הגדול הוא להרים כבוד החכמים והצדיקים, שהם יהיו מנהיגי האומה בכל מקום ולהשפיל כבוד הרשעים, וכמו שהאריך בשערי תשובה שם מסימן קמז עד סימן קס.

ובשעה שנבנו עושי רשעה, אז חובה היא שנדברו יראי ה' איש אל רעהו.

אבל צריך לזוהר בכל דבר מצוה שלא לאבד את התוך והפנימיות ושלא לאחוז בקליפה והחיצוניות, כי סמיות העינים גדולה היא מאד ובוז עיקר כוח היצר.

וכמו שהזהירה התורה גם על מצות הקרבנות, אף על פי שמצותן וקדושתן גדולה מאד וגם הן באין לכפר על כל עוונותינו, ובכל זאת הזהירה תורה: מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי וכו', וגם: שוחט השור עורף כלב, וכן: הדברתי עם אבותיכם וגו' על דבר עולה וזבח. וכמו שפרשו: שמוע מזבח טוב — דהיינו, שהטוב שכזבח הוא השמיעה בדבר ה'

שיש בזבת, וזהו ה"לרצונו", וכשחמר זה התוך הרי נתרוקן הקרבן מתוכנו ואינו כלום.

ויש עוד גרוע מזה, שיש מהמינים או העכו"ם מחזיקים בחיצוניות של איזו מצוה ואז היא נעשית מאוסה לפני המקום, כגון מצבת אבן, ומטעם זה הזהירו חכמים: מנעו בניכם מן ההגיון, מפני שהמינים מצאו מקום להתגדר בזה. וכיוצא בזה, ספר תורה שכתבו מין ישרף. ומטעם זה הרחיקו רבותינו האחרונים גם את למוד לשון הקודש, ואפילו את ישוב ארץ ישראל ועוד, כיון שראו שהחזיקו בזה הכופרים.

ושגברו המינים והחזיקו בכל דבר שבקדושה והוציאו את תוכו ממנו — הרי משימתה של אגודת ישראל היא, לברר את הכל בירור אמיתי. שתהא התורה תורה אמיתית, קשורה בבורא עולם ואמונתו, על פי מסורת גדולי התורה ויראתה. ושתהא אהבת ישראל אמיתית, עד כדי מסירת נפש בעד צפורנו של אחד מישראל. וכשעוסקים בצרכי ציבור ודנים בעניני פקוח נפש, תהיה חרב חדה מונחת בין ירכותיו וגיהנום פתוחה מתחתיו, שלא יהא אשם בשפיכת דמים. ולהרגיש ענין פקוח נפש, שדוחה את כל התורה, ולא כאחרים שהכל קל להם וכל העולם לפנייהם כמישור והם דנים בזה מתוך שובע וקלות-ראש והיסח-הדעת, יחד עם בקשת הכבוד והכסף. הגאון ר' יוסף דוב זצ"ל, כשלא נעשתה עצתו באספה חלה מרוב צער, ואחד הפרנסים מהדור הקודם היה לובש את תכריכיו לפני בואו לאספה כדי שימשול במדותיו ויגיד דעתו לשם שמים ולא יבוא לשפיכת דם חלילה.

וכן לטהר את הרבנות ואת בתי-הכנסיות וכל דבר שבקדושה.

היעוד והתפקיד של צעירי אגודת ישראל*

תפארת בחורים כוחם. מעלתם של בחורים היא שיש להם כוח ויזמה ומרץ לעשות, אבל עיקר תפארת בנים אבותם, מה שהם מתחנכים בדרך אבותם, כמאמר אחד מגדולי המוסר: כי נער ישראל ואוהבהו, בשביל שרוצה להתחנך כנער. אבל חינוך למעשה בצעירי אגודת ישראל העיקר הוא במצוות שבצבור, כי התורה נתנה לא רק לכל יחיד אלא גם לכלל ישראל, כי ישראל גוי אחד בארץ ונשמותיהם כלולות זה בזה. וכמו שבאר בתומר דבורה דהא דכל ישראל ערכין זה בזה וגם עבודת הצבור עבודת עצמו היא, ויש מצוות שכל ענינם בחבורה הם והם חובת הצבור. וגם כי אם לא יתקן האדם את חבורתו הלא תקלקל החבורה אותו, כי הרי האדם נמשך אחר חבורתו, וגם כי בזכות אחרים מינו דזכי לחכריה זכי נמי לנפשיה ואידי דטריד למיפלט לא בלע, ואמרו חכמי האימטרטגיה במלחמת הרשות, כי מלחמת מגן היותר טובה היא מלחמת תנופה. וכל זה בשביל עצמו, אבל גם בשביל אהבת ישראל צריך להשתדל בהשבת גופם ונפשם, וגם כי כל היצורים נבראו לכבוד השם יתברך ומצוות ואהבת היא אהבתו על הכריות, שלזה מוקדש כל פועל ידים וכל נדנוד עינים.

אבל מכל מקום צריך לשמור את עצמו, ואין אומרים

* (דברים שנאמרו בפורגנדייל באספת צעירי אגודת ישראל, אלול תשי"ז)

לו לאדם חטא בשביל שיוכה חברך, כי אהבת ה' יסודה היא יראת ה' ושמוע מזבח טוב, כי העיקר שלא לעבור על מצוות ה' והמצוות חובה עלינו לקיימן עד שנבקש להרבות כבוד שמים, כי הנן לטובתנו, ומה תתן לו? וגם בכל המלחמה אם יוצא לחזית האויב ומתרחק ממחנהו, יש שהוא נשבה במקום לכבוש אחרים.

והדרך לחינוך במצוות שבצבור היא רק התורה על פי מסורת רבותינו מדור לדור, כי בסורנו מן התורה עלולים ליפול ברשת עבודה זרה ממש; וכפירש"י, שכיון שסרתם מן התורה מיד ועבדתם אלהים אחרים. וביחוד הרי זה אמת בדורנו שהעם-הארצות כה גובלת עם מינות וע"ז, שלא כדורות הראשונים, שכל עם הארץ היה תלמיד-חכם גדול ביסודות ועיקרי הדת. והעיקר בעניני הצבור, שכמעט כל טעות כזה היא טעות בעיקרי האמונה ובאחדות ה', כי הנה ואמונתנו שה' אחד אין עוד מלבדו ואפס זולתו ולו לבד ראוי לעבוד על ידי משמרת התורה והמצוות, אשר זוהי תכלית בריאת האדם ועם ישראל, שכל מעשיו מנעוריו ועד זקנה לא יהיו אלא על פי התורה המסורה לנו מהשם יתברך. ואהבתו לה' צריכה להיות בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, ואם כי יש לנו עבודות רבות מחויבות ואהבות רבות, כגון אהבת חסד ואהבת ישראל ואהבת ארץ-ישראל, הנה כולן משורש אחד הן יוצאות, מרצון הבורא הבא לידי ביטוי על ידי תורתו, כי התורה כולא בה והיא כלולה מהרבה חלקים, כגון מבין אדם למקום ובין אדם לחברו ועוד ועוד, כי אהבת חסד הוא עיקר במצוות ה' ושרשה ב„והלכת בדרכיו — מה הוא רחום אף אתה רחום" וכו', ומשום הכי הגיעו גדולינו למדרגה כה גדולה באהבת החסד, עד שכל גדולי בעלי היושר והמוסריות לא הגיעו לקרסוליהם.

וכן מטעם זה הצטיינו גדולינו וכל ישראל באהבת ישראל יותר מכל הלאומיים שבנו, מפני שהיא חלק מעבודת ה' ושרשה העם אשר בחר בו ה', כנים לה', ואחים הננו במצוות. וכן אהבת ארץ-ישראל היא משום שהיא הארץ הקדושה, אשר נתן הקדוש ברוך הוא לעם קדשו, וכן לדבר בלשון הקודש חשבה הרמב"ם בין המצוות, אף כי בין המצוות הקלות. אבל כל זה כשהוא ענף מאמונת אחדות הבורא, אבל אם האדם מגביל את עבודת ה' ואהבתו, שאינה אלא חלק אחד ממטרת האדם ועבודתו, כי הלא מלבד שהוא צריך לעבוד את ה' הוא צריך לעשות חסד ומלבד שהוא דתי הריהו צריך להיות גם לאומי, ומלבד אהבת ה' צריך לאהוב גם את ארץ ישראל ולשונונו העברית או היהודית, ומה גם כשהוא מוסיף גם קדושה לאהבת העם והארץ והלשון הרי זה מאמונת השתוף ואז המצוה היותר גדולה נהפכה להיות אליל ועבודה זרה, וכל שכן שיש אשר מחסרון תורה ומרוב הבורות אינו מאמין כלל בתורה מן השמים וכל ענין הדת אינו אצלו אלא איזה רגש ככל ההרגשים וממילא כל ההרגשים אשר לו שווים אצלו, וכן יש שכל ענין הדת אינו אצלו אלא מסורת ומנהג אבותיו בידו, והנה אלה הם מינים גמורים, שכל הדת אצלם אינה אלא ענין לאומיות נפרזה.

והנה אף כי כל זה אינו אלא ענין שבמחשבה ואמונת, אבל ממנו תוצאות למעשה ובזה נבחן האדם, כי כשהוא מאמין אמיתי, קנאתו קנאת סופרים והוא מקנא בתלמיד חכם היותר הגדול ובצדיק היותר גדול, ואפילו אם הוא רחוק מזה הריהו מתברך שצאצאיו יהיו כאלה ועתיד ישראל יהיה כזה, ובכל דבריו וכתביו הם תפארתו ותשבחתו והערצתו כלפי גדולי ישראל ומנהיגיו, וכל חפצו ורצונו שעל פיהם

ישק כל העם והם יעמדו בראש העם במעלה וחשיבות
ובשררות והנהגה להנהיגו על פי דרך ה' ותורתו.

ואם אחד מצטיין בחלק אחד מהתורה, כגון באהבת חסד
ובאהבת ישראל ובאהבת הארץ, או במצוה פרטית, הריהו
משבחו בתור עובד ה' ומשתדל שיהא ראש ומנהיג בענין זה.
אבל אם המצטיין באחת ממדות אלה איננו מעובדי ה', וכל
שכן אם הוא כופר בה' או מאויבי ה', או מסית ומדיח,
הרי הוא נבזה בעיניו ונמאס, וכל שכן שלא יעריצנו ולא
ינשאנו לראש, לעשותו לסמל הכבוד והגדולה ולא יתן רסן
הנהגת עם קדוש בידו.

ויש שהמצוה עצמה כשהיא ביד רשע הרי היא עבירה,
וכמו שכתב הרמב"ם באבות, ששיר ענבים או מינות בלשון
הקדש הוא יותר גרוע משום שמטמא את לשון הקדש.

אבל המאמין בשיתוף, שנותן מדה וגבול לעבודת ה'
ולתורתו שעד פה תבוא ולא תוסיף, איננו רוצה גם בעד
צאצאיו וגם בעד כלל ישראל שהתורה תקיף את כל ימי
חייהם. וזה אשר בתורתו יהגה יומם ולילה ומקיים בכל
דרכיך דעהו, הוא בעיניו כעובר על „אל תצדק הרבה" (אשר
באמת אין זה אלא על המצדיק עצמו במעשים שאינם על
פי גדרי התורה). ומכיון שאיננו מאמין שעבודת ה' היא
תכלית הכל, הנה כל המצטיין באיזה דבר מהדברים הקדושים
בעיניו הוא גדול ונערץ אצלו בין לעשותו לסמל ודוגמה
לבניו ולכל ישראל שילמדו מדרכיו, ובין לעשותו מנהיג
בישראל, ואפילו אם הוא מאויבי ה' ומסית ומדיח את בני
ישראל מאחרי אביהם שבשמים. ויש שמתגבר אצלנו פרט
אחד מאלה הדברים הקדושים בעיניו מכל עבודת ה' ואז הוא
מקדימו ומחשיבו מכל עובדי ה' לחשבו לראש גולת אריאל,
עד שכל גדולי ישראל כקליפת השום נגדו.

זה שעבודת בוראו היא העיקר אצלו, הרי שונאי ה' והמסיתים הם כשונאיו ורודפיו ואינו מתחבר עמהם, אפילו בדבר שמשתווה עמהם, כגון לדבר מצוה, אלא לאונסו, כגון שנעשה שותף עמהם מאליו, וגם אז אינו חושב אותם לחבריו בידעו כי מטרותיהם מנוגדות לשלו והם בעלי מלחמתו. אבל המאמין בשיתוף אין חלוקי הדעות עם שונאי הדת משמשות סיבה שלא ירגיש עצמו כחבר אמיתי ובעל ברית עם זה שמשתווה עמו בעיקרים אחדים, אף על פי שהוא כופר ומדיח.

המאמין האמיתי צריך לאהוב את כל המאמינים בה' ולהתחבר עמהם, אף על פי שמתנגדים אתו בפרטים, כיון שבעיקר הם שלמים, ואפילו אם רבים אתו ומגדפים אותו, מפני מעותם. וזהו בין אם נראה בעיניו שעוברים על „אל תצדק הרבה“ ובין „אל תרשע הרבה“, כל זמן שמאמינים בה' ומכוונים לעבדו. וכל שכן שאסורה שנאת שינוי המולדת, שינוי המנהיגים ושינוי התכונות, ואפילו שינוי הדעת, כי שנאת המפלגה אסורה.

וצריך לזוהר שלא למהר להחליט על אנשים המתיימרים להיקרא מאמינים בה' לומר שהם כופרים ומינים, אלא להשתדל לדון כל האדם לכף זכות.

(הערת המו"ל. כאן חסר בכת"י הסוף של המאמר אבל מצאנו במקום אחר בין כתביו וז"ל) ובת' הרדב"ן ח"ד (ח"א) סי' אלף רנח (קפ"ז) כתב שהטועה בעיקרי הדת מחמת עיונו הנפסד לא נקרא בשביל זה כופר והרי הלל הי' אדם גדול וטעה באחד מעיקרי הדת וכו' אנוס הוא ופטור וכו'.

וכן היא שיטת הראב"ד בפ"ג מהל' תשובה הל' ז' ולפי שיטתם אין למהר לפסוק על ת"ח שהוא מין אפילו בשמענו כמנו דעות המתנגדות באמת להי"ג עיקרים. עכ"ל.

תפקיד הרבנים *

הנני קורא להכנוס בשם כנוס לצדיקים, ואפילו אם תמעטו עצמכם לומר שאין כולכם צדיקים גמורים, הנה העיקר הוא אם יהיה הכנוס מכוון להתייעצות איך למלא את עבודת הקודש המוטלת עליכם ולא כנוס רשמי מקצועי — הרי הכנוס הוא כנוס לצדיקים.

שאם קטן אתה בעיניך — ראש שבטי ישראל אתה. כי לא דבר קטן הוא להיות מנהיג של ישראל עם קדושים, שזוהי מעין עבודתו של משה רבנו ע"ה להיות העומד ביניכם ובין ה' אלקיכם, ובעבור זה זכה לקרן אור פניו. כי עבדי ה' ממלכת כהנים ובני מלכים אין להם מלך ולא מנהיג אלא אחד, וכמו שאמר שמואל: וה' מלככם, אלא שמנהיג ישראל שלוהא דרחמנא הוא. ואת זה צריך לזכור תמיד. וכמו שאמר ר' ישמעאל לר"מ: הזהר במלאכתך שמלאכת שמים היא, והיינו שקבלת על עצמך להיות שלוחו של מקום לעשות מלאכתו וללחום מלחמתו מלחמת ה' בשטן, ואיש הירא ורך הלבב ילך וישוב אל ביתו ועליו לבחור לעצמו מלאכה אחרת לפרנסתו. ואפילו לשוב לביתו פסק הרמב"ם שכל זה קודם שהתחיל במלחמה, אבל כאמצע המלחמה אין מניחים את החזית לפני האויב שיפרוץ אותה. והג"ר ישראל מסלנט אמר, שכל רב אשר אין בעלי-הבתים רוצים לסלקו ממשרתו

° (דברים שנאמרו באספת אגוד הרבנים, סיון תש"ח).

איננו רב, אבל מאידך אל ירשה שימלקוהו והגרי"ם ז"ל
אמר, שצריך ללכת עם התקיף והוא הקדוש ברוך הוא.
והנה נפקדתם לשומרים על עם ה', וכדכתיב: על
חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים, וחיוכי שומר שכר הם
עד כדי „הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה“, ועל כל
פשיעה והיסח הדעת הוא חייב, ואי גם כדניימי אינשי —
שהוא ישן לו כמו שישינים שאר בני אדם — הרי הוא חייב.
ויחזקאל הנביא צווח: הנבא על רועי ישראל וכו' הוי רועי
ישראל אשר היו רועים אותם הלא הצאן ירעו הרועים (ויש
לפרש שהצאן הם הרועים את הרועים והרועים נגררים אחרי
הצאן) וגו' את הנחלות לא חזקתם וגו' ואת הנדחת לא
השבותם ואת האובדת לא בקשתם וגו' ותפוצינה בלא רועה
ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה. ישגו צאני בכל
ההרים ועל כל גבעה רמה וגו'... ואתה בן אדם צופה נתתיך
לביית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת אותם מפני וגו' ולא
דברת להזהיר רשע מדרכו הוא רשע בעוונו ימות ודמו מידך
אבקש וגו'.

וחיובו של מנהיג ישראל הוא „אשר יצא לפניהם“ —
שיהיה הראשון לכל דבר שבקדושה, כפירש"י שם: ואשר
יוציאם ואשר יביאם — שהוא ינהלם ולא שיהא מונהג על
ידי ההמון.

וחיובו ללחום נגד הקמים לכבוש את המלכה עמו בבית,
לגרש את השכינה מכל המקומות המקודשים ביותר, ועליו
להגן על קדושתם שלא יחללו את בית הכנסת, המקדש מעט,
וכל שכן שלא יטמאוהו. וכן כשבאים לחלל את ברית המילה,
שנכרתו עליה י"ג בריתות, את הכר-מצוה ואת הנשואין ואת
הלויית המת וכל דבר שבקדושה, שלא לוותר לשמרנים
ולרביים שלהם ושלא לתת אצבע לטומאת ה„גודוויל“, ולחזק

כל רב בן תורה שבסביבתו ולהתאחד אתו, וכן עם כל בני התורה והחרדים לדבר ה', וביחוד לעמוד בקשרי המלחמה נגד מלחמת השטן לכבוש את הילדים, להעמיד את תלמודי-התורה על הגובה הראוי, והעיקר להקים ישיבות בכל מקום שאפשר, או לכל הפחות לשלוח את הנוער לישיבות, ובמקום שאין אנשים חייב כל רב ללמד בעצמו את הקטנים, וכן צריך לבקש אפשרות להוסיף ללמד את הגדולים. ובכל השאלות הציבוריות ללמדם שהכל מהבורא ותורתו והכל צריך להיות מכוון להתקרב אליו, כי ה' אחד ושמו אחד והכל ממנו ואליו. כן במעשי החסד והצדקה וכן אהבת ארץ-ישראל, שאף על פי שכאשר שונאינו קמו עלינו הננו חייבים לעזור להגנתנו מפניהם, אבל לזכור ולהזכיר תמיד שה' היה הוה ויהיה וגם עתה הוא מנהיגנו ומנהיג העולם ושקר הסוס לתשועה וברב חילו לא ימלט, הנה עיני ה' אל יראיו אל המיחלים לחסדו, ולא בחיל ולא בכוח וגו'. ועל כן צריך להרכות בתפילה לה' לבדו ולא לשם הפגנה ופוליטיקה, ובתרגום „בחרבי ובקשתי“ — בצלותי ובעותי. וגם להרכות בתורה ולהחזיק בתורה וישיבות בארץ ישראל, וכדאמרינן אי תנו כולוהו עתה אקבצם, וביהושע נאמר: עתה באתי, על שבטל ת"ת באמצע במלחמה, ושם מיד: וילן שם בעמק, שלן בעומקה של הלכה, ולא רק סתם למוד אלא עומקה (עירובין ס"ג).

וכן שלא יגררו אחר הדרכים והשיטות הנגדיות הבאות מאבוד רוח ודעת התורה עד כדי אבוד השכל הישר, כגון התנועה להכריז חרם על אנגליה, שזו היא רדיפה על נפשות ישראל, וכמו שצווחו גדולי וצדיקי ישראל בעת החרם על אשכנז ולא היה שומע להם, ועכשיו הלא נראה מה שהשינו בזה — האם הצלת ישראל או הרעת המצב ורציחת ישראל, וכדין גרמא הרי הם כרוצחים ממש.

אבל לכל זה צריך שהרב עצמו ילמד תורה ואז לא יתרחק מדעת התורה. וכמו שאמר רבי, שכל פעם שהיה צריך לילך לאנמונינום היה לומד פרשת יעקב ועשו, ופעם אחת לא עיין בפרשה ומעה בהנהגתו.

והנה לגבי רב ומנהיג אין לך ע"ה גדול מזה, שאיננו יודע דרך ההנהגה בחינוך התורה והיראה ובשאלות היום. והעצה היעוצה למנהיג הוא, שיהא יכול להלך נגד כל רוח ורוח, וכפירש"י באלקי הרוחות בפרשת פנחס, אבל חלילה לו שיגרר אחר כל רוח ורוח ויחניף לכל אחד ואחד, אלא שיהא ערום ביראה ותהיה תוכחתו מאהבה מסותרת, אהבת הבריות ואהבת כל אחד ואחד, בלי נגיעות עצמיות, וכמו שמפרשים: כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש — שאין לו הנאה מנשיכתו, ואז ודאי יצליח, כי קושטא קאי ושיקרא לא קאי. ורב ההולך בשקר ואין דבריו יוצאים מן הלב, אינו מרוויח בזה שיאהבוהו, כי אף על פי שנכון הוא שאין אוהבים את האמת ואת בן התורה, אבל משנה שנאה שונאים את בן התורה שאין תוכו כבדו. ראשית, מפני שמכל מקום נושא דגל התורה הוא, ושנית מפני הונאתו, כי סהדי שיקרא אאוגריהו זילי, כי יש בזה גם שנאת האמת וגם שנאת השקר, וביותר כשהאמת הופכת לשקר. וגורם חלול השם, שבמקום שיאמרו הבריות כי התורה אמת היא ואותו רב שאינו הגון בשקר יסודו ומנוגד לתורה, אומרים הבריות שבן התורה הוא מלא שקר.

ובפנימיות נשמת ישראל מהורה וקדושה היא ומרגשת באמת, ואם ישקוה מים זכים, מים מהורים מכאר מים חיים, דברים היוצאים מלב הם בלהבת קדש, תתנער משפלותה ותמשך כנר אחר השלהבת, לחזור למקורה. וכדכתיב: שמן זית זך כתית למאור — שאף על פי שלנמכים כשר גם הנמחן ברחיים, אבל להאיר לאחרים צריך דוקא זך וכתית.

א. י.

שמירת שבת קודש

בקידוש של שבת אומרים „זכר ליציאת מצרים” וקשה דהרי שבת מורה על הבריאה אבל אין שבת זכר ליציאת מצרים (ותירוץ הרמב"ן בחומש צ"ע), וכן בפרשת ואתחנן „על כן אנכי מצוך את יום השבת”. ונראה דשומר שבת ומחלל שבת שני אנשים נפרדים הם, דזה יש לו אחד מששים מעולם הבא, מעולם שכולו שבת ומועמיה חיים זכו. מנוחה לחיי העולמים, מנוחה וקדושה, מנוחה ושמחה. דשבת וינפש היינו שהשבת היא הנפש של העולם וכל השבוע מונים ליום השבת — אחד בשבת, שני בשבת. ששת ימים תעבוד, והוא מקללת בזעת אפיך תאכל לחם, והשבת היא מקור הברכה. ורבי אמר לאנפוניוס דהתבלין ששבת שמו, רק מי ששומר את השבת טועמהו. ראו כי נתן לכם את השבת, כי הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו. מענגיה לעולם כבוד ינחלו.

המחלל את השבת אבד את הנפש הישראלית, וכפידוש המשך-חכמה: מחלליה מות יומת, מפני כי כל העושה בו מלאכה כבר נכרתה נפשו בלאו הכי מקרב עמו ואיננו כבן ישראל. אין לו אלא רק רדיפה (אחת) אחר תאוות עראיות קמנוניות שכן רגע אבדו. וכן בכרת דנדה.

והנה ב"ח ממאס בעבדות והשפחות שמרבות זמה והעבד בהפקרא ניחא ליה דזילא ליה וכו', וגם ישראל על ידי העבדות אמרו זכרנו את הדגה והאכביחים, וקוב"ה צווח עבדי הם בני חורין ולא עבדים לעבדים. ויציאת מצרים היא

יציאה מעבדות לחירות אמיתית. ובסיפור יציאת מצרים
מצינו: ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו, שזוהי החרות
האמיתית ועיקר היציאה ממצרים. ועל כן השבת, המרוממת
אותנו לכלי לרדוף אחר העבדות, היא זכר ליציאת מצרים.
והנה אם היו אלה הנקראים באמריקה שומרי-שבת —
שומרי שבת אמיתיים, היו מחללי השבת מתקנאים בם. והם
עצמם היו מרחמים ולא היו יכולים לשתוק מלהציל את
המאבדים נפשם לדעת. ובודאי שהיו מוסרים בניהם לשיבות
והיו מפקחים שבנותיהם ונכדיהם לא יחללו את השבת, וכל
שכן שהם עצמם לא היו מחללים את השבת על ידי הוצאה
ועוד. מה שאין כן כשאינם אלא נחים יום אחד ממלאכתם כדי
שיוכלו לעבוד בשבוע הבא. וכשנשמור השבת מיד נגאלים,
ונזכה ליום שכולו שבת.

קדושת השבת

תיקנו הכדלה בחונן הדעת, שאם אין דעה הכדלה מנין, כי בלא דעה אי אפשר להכדיל לא בין קדש לחול ולא בין ישראל לעמים ולא בין יום השביעי לששת ימי המעשה, ולא רק בין ישראל לעמים אלא אפילו בין אדם לבהמה אינו מכדיל וכל מחשבתו ותכליתו הן התאוות הבהמיות, אלא שבמקום עשב הוא ממציא גלידה ובמקום להתגלגל בידים ורגלים גרידא כסוסים ממציא כדור רגל וכן קולנוע. ויתרון לו בתאוותו שהוא אוהב דולרים ובדמיונו שכל שירכו הדולרים ברשותו, יגדל האדם שלו ויוטבו חיו, מדמה שחיי בן מאה אלף דולרים מאושרים יותר משל עשרת אלפים, ועוד יותר של מיליון וכן הלאה.

וכיון שנשלל מקדושה, הנה גם כל הקדוש נעשה חולין. ברית מילה נעשית על ידי רופא מחלל שבת, חתונה אינה אלא ירח-דבש ארוך, לוויה היא ריצה אל עורך-הדין לתבוע את הירושה, ואם רוצה לעשות כהונן הוא קורא לחתונתו חזן גלוח עם מחולות של פריצות או גם הוללות; והלויית המת היא מכוניות רבות וזרי פרחים רבים ומעודת הבראה גדולה; והכר-מצוה היא הרכה ברבורים אכוסים והרכה נסיעות בשבת; ובית-הכנסת מהו? מקום לזמרי אופירות ולמשחקי קלפים, ורב שמנצח על כל אלה. ומזה יורדים לחיים של שומאה בלי מקוה ובאיסור.

והנה אם יהיו לנו שומרי שבת שיש בהם דעה להכדיל

בין קודש לחול ושבתם תהיה קודש לה' בתורה ובתפלה, ודאי היו מתמעטים מחללי שבת, שהנה בזמן הגמרא היה עם-הארץ נאמן על הדמאי בשבת, מפני שאימת השבת עליו, לא זו בלבד שלא לחללו אלא להרגיש קדושתו, שלא לשקר בו, ואף על פי שעם הארץ שבזמן הגמרא היה גרוע מזה שבזמן הזה, אלא שהשומר שבת היה אחר, אבל אצלנו הרבה מאלה הנקראים שומרי שבת לא זו בלבד שהם מכלים את היום בכמלה, אלא שגם הרבה חילול שבת אצלם כגון הוצאת דברים קטנים וקנית עתונים וכל שכן אצל בני ביתם. ובגמרא קשוח עצמך ואחר כך כבר נקל לקשט אחרים, ועיקר הקישוח בזה, שתהא השבת קודש, וכדכתיב: אם תשיב משבת רגליך, היינו אם תשיב מן השבת הרגליך ותשיב מעשות חפצך (ותאוותיך וכל עניני החול שלך) ביום קדשי, אלא וקראת לשבת עצמה עונג, כי הלא כל תענוגי העולם הבא נכללים ביום שכולו שבת, ואז תזכה באמת ל"אז תתענג על ה'" ותנחל נחלה בלי מצרים.

הלכות חנוך *

א. גררי הלכה

הלכות מלמדים הוא מקצוע של הלכה של מ"ע כבכל התורה. לברר ההלכה צריך לל השמונים שעות ושמונים שיעורים של רמ"ם. כבכל ההלכות צריך בקיאות וחריפות כגמרא, ראשונים ואחרונים ומקור בתורה, וגם סברת התורה, והפוסקים הרמב"ם והשו"ע בזה. והמכריע בכל הענינים האלו צריך להיות היותר גדול בתורה. ואפילו המלמד שהוא מהגאונים היותר גדולים, ישאל שאלות ותשובות לגדול ממנו. שר"ש בר שילת (כבא בתרא דף כ"א) שהיה מומחה וגם אמורא שאל לרב הלכות חינוך, כגון בן כמה לקבל, אם להכות ובמה להכות, ומה לעשות באם אינה מועילה ההכאה, ואיך ללמדם וכמה ללמדם. עיין רמב"ם ה"ל ת"ת פ"ב ה"ל ב'. וכל זה נפסק בשו"ע (סי' רמ"ה). והגרש"ז פסק שהמכה במקל עובר בלאו דחובל בחברו. ומה שאין בהלכות מלמדים אלא סימן אחד אינו מקיל הענין אלא מכביד. הגרי"ם אמר, משחיטה אתה מתיירא אף על פי שנתבררו הלכותיה מראשונים ואחרונים — וממלמדות אי אתה מתיירא! ופשיטא שאסור להורות בזה בלא רב, קל-וחומר משוחט, שלמלמד

* שער שהשמיע לפני מורי ישיבות קטנות בסמינר שע"י תורה ומסורה.

השאלה לא להטריף בהמה אלא להטריף ילד קדוש מישראל, ומה גם בזמן הזה שצריך ערום ביראה ולפעמים לדחויי הא מקמי הא והזהירות בזה לכל הפחות כשוחט ירא שמים. וכן פסק ביורה דעה סי' רמ"ה שצריך מלמד בעל יראה, ושם משום פשיעה במלאכתו מירי.

לא ידעתי כמה מהשמונים שעות נלמד בזה, אבל מחוסר זמן לא אכנס בפרטים אלא אבאר העיקרים, והפרטים היוצאים ממילא מזה.

ב. בעיקר תלויים הפרטים

עיקר אופן הלימוד ופתרונות הרבה פרטים תלויים בהדיעה מה היא ישיבה ותלמוד-תורה ומה מטרתה. ולמשל, תקיעת שופר לא ילמדו ממוטחה לחצוצרה וחליל, וכל-שכן לא מישה הפץ. ושוחט שיאמר שהוא קצב יהודי אסור לקבלו לשוחט, וכל-שכן בשחיטת קדשים, שכשאחד אמר „ד' מלאכות" ידעתי שהוא עם-הארץ, ונ"מ שלא רק הדינים אלא תורת האומנות והאומנות לא ילמד מקצב נכרי, שהאומנות שלו לכיין מדריסה ועיקור ועוד. וכן סופר סת"ם לא ילמד אומנותו ממשרטט, שהאומנות שלו לכיין התגין ומוקף גויל וחק תוכות ועוד. וכל שכן במלמדות, שצריכים ללמוד הדינים, אפילו של תורת האומנות, מרב מוטחה, ואפילו הרגל המעשה לכל-הפחות ממלמד ירא-שמים, להשמר ממה שאסור. ובפרט כי המילי דעלמא לענין מצוה ואיסור, גדרים אחרים לו, כגון אינה חיה במטרפות אינו שייך לרופא ותערובת אינו שייך לחימאי. ואם בשחיטה וכתובת ספר-תורה כך, בלימוד תורה עצמה לא כל שכן, שהן אינן אלא הכנה למצוה והמלמדות היא המצוה-עשה של ולמדתם. והראיה שעליהן מותר ליטול שכר ובמלמדות אסור, אם לא משום דברים

צדדיים הכרוכים אתה. וזה גדול ממ"ע, שאינה אלא נר ותורה אור וגם שהעבודה רוחנית היא.

ג. תשב"ר ומלמד

על כן נבאר מה הוא תלמוד-תורה, ישיבה, מלמד ור"מ, ומהו בית-ספר ומורה לעברית.

א. גדלות ת"ת דתשב"ר.

לא חרבה ירושלים אלא על שבטלו בה תינוקות של בית רבן (שבת קי"ט) לשון התינוקות תשבר כוחן של צרות (פרק גידול בנים בספר ראשית חכמה). אין העולם מתקיים אלא כהבל פיהם של תינוקות של בית רבן (שבת קי"ט). אמר ליה רב פפא לאביו דידי ודידך מאי? אמר ליה אינו דומה הבל שאין בו חטא והבל שיש בו חטא.

ב. ומזה מובן כמה גדול ענין מלמדות.

כי מי ישוער להיות תלמידם וכל שכן רבם של אביו ורב פפא שהיו כמלאכים ומובן שזה רחוק ממקצוע ההוראה. ואמרו כל המלמד את בן בנו תורה כאלו קבלה מהר סיני (קדושין). ולמדוה מוהודעתם לבניך ולכני בניך וגו' יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב. כי נעשה שלוחו של הקב"ה למסור התורה, מעין משה רבנו ע"ה שנעשה מרסורו של הקב"ה וזכה בשביל זה לאור פניו. וכדתנן משה קיבל תורה מסיני ומסרה וכו', וכן מדור לדור. ומהאי מעמא למדו חז"ל מאשר צוני ה' וגו', שכל מלמד ילמד בחינם, כמו שלמד ה', שהשליח צריך לעשותו כשלוחו ולילך בדרכיו (נדרים ל"ו). ויש לפרש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא, שהוא שליח ה'. ומובן שהוא צריך להיות דומה למלאך

ה'. ועוד יותר במלמד בן עמ-הארץ תורה, שעליו אמרו שאפילו הקב"ה גזור גזרה מכמלה בשכילו, שנאמר ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה (בבא מציעא פ"ה).

ג. מטרת הישיבה:

(א) ליראה כל הימים, כמו שנאמר וכניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' וכו' כל הימים (דברים לא—יג) למען אשר יצוה את בניו וגו' ושמרו וגו'.

(ב) קבלת התורה, שנאמר והודעתם לבניך וגו' יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב, על פי פשוטו.

(ג) שילמדו תמיד, שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, שיהיו הם מדברים בם, בשבתך וכו' ובלכתך וכו', והיינו להפיח רוח ה' וחכמתו וקדושתו שאין לה סוף ולהביא הבריאה לתכליתה, שבראה בוראה.

ד. החומר

בני אברהם יצחק ויעקב. בני נביאים. נשמות קדושות שעמדו על הר סיני, שהם כהתורה תכלית ונבראו בשביל התורה, אשר זיק הקדושה שבהם משתוקק ומחכה למי שילהיבהו. והעבודה היא להשיב לב בנים לאביהם שבשמים ושהנבראים יכירו בוראם. ומה לכל זה עם בית-ספר ומורה חילוני, שהענין אחר, המטרה אחרת והחומר אחר. שמטרתו באופן היותר טוב „הצלחה בין הבריות" לצרכיו והנאותיו. והמבט והנסיון הוא על תינוקות נכרים. והחינוך המודרני, מטרתו: פתוח כל כוחותיו, תכונותיו, יצריו ואפילו תורותיו, בשעה שיצרו רע מנעוריו.

מה לכל זה עם למוד התורה שהיא חיי עולם וקדושה, ואיך ילמדו דיני תלמוד-תורה מפרופסור של פדגוגיה, וכל

שכן כשהמורה חפשי ויש לו מטרות הפכיות והספרים שמרצים מהם יש להם מטרות הפכיות .

ה. מזרים וספרים

ובאשר בכל הלכה צריך ללמוד המקור מהגמרא והפוסקים, נביא הגמרא בסוכה מ"ב. תנו רבנן משיודע לדבר אביו מלמדו תורה וקריאת שמע תורה מאי היא אר"ה תורה צוה וגו' קריאת שמע וכו' פסוק ראשון (וברמב"ם שמוסיף פסוקים פסוקים עד שמכניסו לחדר). ובש"ך מהירושלמי והמרדכי גם שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אמך. והנה כל מלה מחז"ל וכל שכן מהכתוב הוא ספר שלם. ובזה תכנית שלמה מהו העיקר מתלמוד תורה, והיינו שהתורה צוה לנו ושהיא מורשה קהלת יעקב וכי ה' אחד ושמע בני ואל תמוש, וכמו שאמרנו לעיל.

וכשזה מבורר, מבוררות הרבה שאלות, כגון :

1. מנהל שלפניו מורה פדגוג ולקוי ביראת שמים, ובן תורה אבל לקוי בפדגוגיה, לא יהיה ספק במי לבחור, כי כשצריכים רופא מעדיפים את הרופא היותר קטן על עורך-דין היותר מומחה כמלאכתו. והגרי"ם אמר שאם יש שתי עגלות לפניו, אין נוסעים עם זו שנוסעת טוב ומהר וישיבתה נוחה, אם אינה מובילה למחוז חפצו, אלא נוסעים בזו שמובילה למחוז חפצו אפילו היא גרועה. (וביו"ד סימן קנ"ג שאסור למסור תינוק לעכו"ם ללמדו ספר ואפילו ללמדו אומנות דמשכי ליה למינות, ומבורר שאסור ללמדם שירים ממשוררים הממאים במנע).

2. וכן מורה שלפניו ספר למוד פדגוגי לדעתו, אבל ריח מינות נודף ממנו, האם באמצעותו ימסור תורתנו ואומנתנו? והאם על ידי זה תהיה קדושת תינוקות של בית רבן? הרי

אפילו ספר תורה שאין בו שום שינוי רק שכתבו מין —
ישרף. הכי יקיים מצות מצה, ואפילו היא שמורה, אם היא
בתערובת איסור? ואפילו אין לו כלל במה ילמד, מוטב שלא
ילמד בזה. והגרי"מ אמר: הכי יקנה צלם עד שימצא מלית
קמן? ומו"ח אמר שלמוד גמרא במקום חשש מינות חמור
יותר מלאכול עשר פעמים ביום הכפורים.

ז. הבדלה ודברי הימים

וכן ללמד ספרים חיצונים בישיבה או לצוותם לקרותם
בבית. ודי במה שמלעיטים ראשם בגזרת הממשלה באנגלית,
שעל זה יש לדבר במיוחד.

3. וממילא מוכן שספרים שבהם תערובת קדושת תורה
שבכתב או שבעל-פה עם דברי חולין שזהו חילול הקדושה.
ואפילו לכורכם יחד אסור. וספרי הלימוד המסדרים דברי
נבואה או חז"ל עם משוררים חילוניים הם ספרי מינות.
וצריך לזהר בזה להבדיל קודש מחול ושלא לערבב מקראי
קודש ודברי חז"ל עם פתגמים סתם.

4. ומהעיקרים להדגיש קדושת התורה וגדלות כל דבור
מהתורה ואיסור לא תוסיפו ולא תגרעו, להבדיל בין קודש
וחול, בין ישראל לעמים, בין מאמין לעכו"ם ומין, בין ארנא
לארון קודש (עיון שבת ל"ב) ואיסור בחוקותיהם וגו'. להדגיש
קדושת האבות והנביאים והתנאים והראשונים וקדושת דוד
המלך ע"ה, משורר התהילים, ומלכי ישראל הצדיקים.

5. להדגיש שכל דברי ימינו, כמבואר בתנ"ך, הם כהשגחה
ולבאר ההבדל, שדברי ימי העמים כתובים ברוח כוחי ועוצם
ידי. ובכלל ההבדל בין התורה לחכמת העמים. ומטעם זה
נראה שאין ללמוד היסטוריה עד החורבן הראשון, שקשה
להבליט את השגחת ה' בהיסטוריה. וכל שכן שאי אפשר

להדמות להתנ"ך ויחלל את קדושתם. אם לא על ידי סיפורי אנדות חז"ל. וגם להזהר מאד בציורים, לתאר הדבר כמו חי, וכגון לצייר גבורי התנ"ך שבוה משפילים אותם ומחללים קדושתם, אם לא נעשה הדבר בחכמה רבה. וכל שכן חוברות הפלסטר שאסורות.

ז. אחדות הבורא והתורה

ומאחדות ה' ותורתו יוצא שאסור לעבוד לאילים. וחלילה לנו לעשות מטרות אחרות ותכליתות נוספות לתורה, שזהו שניות והפוך האחדות, כמו הנצרות אשר מסרנו נפשנו לכלי להסכים לה. וכל הדברים הטובים והקדושים שיש לנו ממקור אחד הם באים ואל מטרה אחת הם מביאים, שכולם באים מה' אחד, אמונתו ותורתו, והם מביאים להתקרב לה' ולתורתו. וכגון מידות טובות, אהבת ישראל, ארץ ישראל ולשון-הקדש, שהם דברים קדושים מאד, אבל רק כחלק מהתורה ולא כמטרות בפני עצמן, שאם הן מטרות בפני עצמן הרי זו הכחשה כאחדות הבורא.

1. ונתחיל בענין המדות ובדיונים שבין אדם לחברו ודרך ארץ שכתב הגר"א באגרתו, ובכ"ר יונה במשלי (כב—טו), שצריך להרגיל הקטנים במדות טובות, שצריכים הרגל רב מנעורתם וללמדם דרך ארץ שקדמה לתורה ובאהבת הבריות וליסרם על קללה ושבועה וכזב ולשון-הרע ורכילות וליצנות, וללמדם בשביל זה משלי ופרקי אבות, וכן ללמדם לכבד אב ואם וכל הגדולים מהם בשנים. והמדות הן עיקרי התורה. וכל למודי האומות בזה הם כאין נגד חובת התורה שהיא הדבק במדותיו, מה הוא רחום וכו' שלמדותיו אין סוף, אבל הכל מה' ותורתו.

2. וכן אהבת ישראל שהיא כפולה ומכופלת, כשבאה

מהדבק במדותיו, עד שיחלה בעצמו מצער ישראל, כגדולינו שעוד ראינו בעינינו, אבל צריך להיות בתור עם סגולה, שעמו קשור כבוד ה' ובתור בני בכורי ישראל, אהבה המרוממת את הנפש, ולא בתור מטרה של לאומיות, בתור תוספת לאמונת ה' ותורתו.

3. וכן אהבת ארץ ישראל, שגדולים נשקו את עפרה כדרך שנושקים ספר קדוש והשתוקקו אליה בכלות הנפש, והכל מפני שקדשה ה' קדושה גדולה, שהיא כמא ה' ואויר נשמות אויר ארצה, כשיריו של ר' יהודה הלוי, החובב ציון היותר גדול, ושהיא מכוונת כנגד ארץ ישראל של מעלה ועפרה קדוש, לקדש את תבואתה במצוות הרבה, ועוד הרבה מהתורה, התלויים בקדושתה. אבל הכל כשכא מאמונת ה' ותורתו וכשמביא לאמונת ה' ותורתו.

4. וכן לשון-הקודש, שכל-כך שמרנוה מפני קדושתה, שבה נתנה התורה ובה נברא העולם ועל ידה נבין תורתנו. אבל הכל מפני קדושתה. ובשעה שנראה שתביא לתוצאות הפוכות, שוב אינה קדושה לנו ואדרבה אז הדבור העברי יותר נמאס מלשון אחרת, מצד מעלת הלשון וקדושתה, כמו שאמר הרמב"ם באבות (פ"א מט"ז).

5. וכן הלשון היהודית מקשרת אותנו יחד ומשמרת מושגינו הקדושים, אשר הכניסו בה אבותינו, ומצילה אותנו מן הממיעה. אבל לא לשון-הקודש ולא הלשון היהודית הן מטרת לנו, אלא רק אמצעים לתורה.

6. וכן אסור לעשות למטרה שום מפלגה ולכוין דעתנו או למוד התורה על פי דעת המפלגה. כי התורה היא מטרתנו והיא למעלה מהכל והיא המקור והמכריעה לכל השקפותינו, דעותינו, מטרתנו ומעשינו. ואפילו האומות שנגיעותיהן הן מקור שינוי דעותיהן, מסכימות שאין למפלגות מקום בחינוך.

ח. העיקרים ומשמתחיל לדבר

ומהגמרא סוכה הנ"ל: משהתחיל לדבר מלמדו תורה וקריאת שמע, ומהירושלמי שהבאנו נלמוד עוד מה צריך ללמוד כשאי אפשר ללמד את הילד אלא מעט. שהעיקר הוא שילמדנו שהתורה צוה לנו ושהיא מורשת לנו ואחדות ה' וקדושת המסורה. ולא כמו שחושבים שבתינוק כזה אין נפקא-מינא, רק שיפמפט דברי קדושה. וזהו בתורה עצמה, להבדיל בין קודש לקודש, והבורר הוא ר' המנונא. וכל שכן שלא לבזו הזמן המועט על מקצועות הרבה שהתורה תהיה רק מקצוע אחד מהם, ואפילו לא על מנהגים קלים לצאת ידי האבות ובעלי-הבתים הבורים, או פשוט מטרות אחרות. והח"ח אמר, שדקדק ולא קרא לכולי עלמא לא יצא. אלא העיקר חומש, רש"י וגמרא והשאר סיוע לזה. וצריך לעשות תכנית לדינים ודיני שבת וללמדם בכוונת התפלה כהגר"א. וגם למדנו שבמקום שצריך לבחור מה ללמוד, כגון דבורי רש"י או בלמוד אחר, צריך לבחור אלה שישרישו יותר היסודות האלה.

וכן למדנו סדר הלמוד שעם התחלת דבורו צריך להתחיל בתורה ואמונה ולא להקדים שום למוד אחר, שיקבע במוחו קודם התורה והאמונה. ובזו ההקדמה היא שפסק רב המנונא באיזה פסוק להתחיל. וברמב"ם שם שמוסיף פסוקים פסוקים עד שמכניסו לחדר, ומוכת מזה שבגן ילדים כשמלמדים אותו מלים עבריות, צריך ללמדו מלים שילמדם אחר-כך בחומש ובהברכות שעושה. בשעת למוד הקריאה והתחלת חומש עוד מלים ונטיית המלים הקודמות כפי נטייתן בחומש בראשית.

ט. יראה מביאה לידי תלמוד

בבבא-בבבא כ"א, כי מציון תצא תורה, כתבו התוס'

המעם לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, היה מכוין לבו ליראת שמים וללמוד תורה, והביאו מספרי גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד. חזינן מזה דלא סגי במעשה תלמוד של עכשיו, אלא גם שעל ידי יראת שמים יהא לבו מסור לתורה.

וכ"מ מהכתוב ולמדתם וגו' לדבר במ, שיהיו הם מדברים בה בשכתך וגו', וכמו שהבאתי לעיל.

וכן כתב הרמב"ם, שלומד כל היום ומקצת לילה כדי לחנכם ללמוד ביום ובלילה. וכ"מ שהעיקר חנוך לנער וגו' שגם כי יזקין לא יסור ממנה. והח"ם דקדק מהתוס' וכשהתינוק רואה קדושה מרבו שילמדנו בהתלהבות של יראת שמים, יתלהב גם לב הילד. כי התינוקות מרגישים נימי הלב ונר ה' נשמה קדושה תתלהב בהריחה אש של אמת בלי שקר. ואפילו היא מלוכלכת בחיצוניותה תשוב לשורש נשמתה כהגמרא אם הרב דומה למלאך ה' וכו' ואם המורה רואה שאין דבריו פועלים יוסיף יראת שמים. וכלשון הח"ם שיהיה ירא שמים יותר בשעה שמלמד עם הבנים.

ואמרתי לאחד, שלא די לבחון התלמידים אם יודעים מה שלמדו, אלא גם אם עתידים ללמוד, ומי שעל ידו נקשרים לתורה ויוצאים לישיבות גדולות, הוא המלמד המצויין.

ויפה הציע אחד להעמיד לכל הפחות משפיע ירא שמים אחד בכל בית-ספר אפילו לא יורה. וטוב להשפיע שיסעו למחנה קיץ בחבורה של בני ישיבה. וממעשה דר' חייא (בבא מציעא דף פ"ה): שגדל הפשתן הצריך להרשתות לצוד הצבאים שלאחר ששחטם עשה מעורותיהם ספרים ללמד מהם את ילדי ישראל תורה — חזינן שאם אפילו ההכנה דהכנה תהיה לשמה אז מתינוקות אחדים עבדינן שלא תשתכח תורה מישראל.

י. גדלות בתורה

צריך להכניס גדולת התורה ושהיא העיקר, וגם רחבות התורה ועמקותה, ושישתוקקו להתגדל בה ולהיות גדולים, ולבאר להם גדלות גדולי התורה והראשונים והאחרונים. ובכלל על המורה לשבח ולרומם את הצדיקים שבדור ואת המובים. הגר"ם כתב (כדש"ת) שזה שאין לו גם התשוקה להיות גדול, גם יראה אין לו. ואי אפשר שתהיה לו. וכמובן שבשכיל זה צריך להרבות בלמוד הגמרא בכמות ובאיכות ולעשות כתות גבוהות בגמרא.

ושימת לב מיוחדת על המסיימים שימשיכו למודם בישיבות גדולות.

יא. מלאכת שמים ושלוחי דרחמנא

הבוחר במלאכה זו, הזהר במלאכתך שמלאכת שמים היא. מלמדי תורה הם שלוחי דרחמנא ועושי מלאכתו ולא מורים ולא שלוחי נשותיהם ולא שלוחי המפלגות. ומהאי מעמא הם שונים משאר שכירים, אף על פי שיש להם הרבה דינים כשאר שכירים, כגון שאסור להתענות ולאכול יותר מדי ולהיות ערים בלילה, וכן להניחם ולצאת או להתרשל או לעשות מלאכה אחרת עמהם. אבל במלמד לא מטעם שכיר הווי, אלא אפילו במלמד בחנם, ומשום קל וחומר דמלאכתו של הקב"ה לא כל שכן, וחומר משכיר, דהרי זה בכלל ארור. נפקא מינה מכל זה שאין לו לבקש לצאת ידי הבורים וכל שכן החפשים, לא אדוקים באמריקניזם ולא לאומיים, אלא לצאת ידי נותן התורה. וגם כי אחרת לא תהיה הצלחה. ואם יש שאלה משום עת לעשות וגו' צריך שו"ת מגדולים. ועוד נפקא מינה שלא יהיו כהעובדים המקצועיים, המשתדלים

לקצר הלמוד עד מינימום. אלא להשתדל שלא יבטלו התינוקות כפסק הרמב"ם והשו"ע סימן רמ"ה, וכל שכן ביום ראשון וחגאות שמחזיקים בזה יום אידם, וללמוד אפילו אם לא יבואו כל התלמידים.

וה' יצליח מעשיכם להרבות תורה וכבוד בישראל, וזכות תשב"ר תשבר כל צרותינו ונזכה לישועה אמיתית, ויקויים בכם ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

תכנית למורים*

בירור תכנית הלימוד ואופני הלימוד תלוי בבירור מטרת הלימוד ומהו העיקר והטפל בזה, וכן בבירור הענין, מה הננו רוצים ללמד ואת מי הננו רוצים ללמד. כי הנה נכונה אמר הנואם הקודם, שאת הרפואה צריך להתאים למחלה ולחולה, אבל לשם כך דרוש רופא מומחה בטבע הכריאות והחולי ובטבע החולה ומחלתו, ולא כאותן הנשים שבכל מקרה חולי הן ואמרות שאותה מחלה ממש היתה גם אצל קרוב פלוני או שכן אלמוני ופוסקות שרק אותה רפואה שהשתמשו בה שם טובה גם למקרה זה. כיוצא בזה בעניננו אין להתחשב עם אלה שאינם יודעים מה היא תורה ומה היא אמונה ומה הן מצוות ומדות התורה, וגם אינם יודעים את פנימיות נשמת הילד היהודי, והם רוצים לחקות את דרכי הפדגוגיה של הלימוד החילוני, שעיקרו לפתח תכונות הילד, רצונותיו וגם יצריו ותאוותיו. בחינוכנו, שהוא להחזיר אבדת נשמות ילדי ישראל לאביהם שבשמים וללבות את זיק הקדושה, המשתוקק למקורו, שאם רק יגלו לילד הישראלי מעט מן האור האמיתי, בלי שום תערובת שקר, שאור וחושך משתמשים בו יחד, תאיר נשמתו ותתלהב בטהרתה. וכמו שכתב הרמב"ם בטעם דכופין על הגירושין שהרצון הפנימי של ישראל הוא לעשות מצוות אם לא שיצרו תקפו. ומורי חמי זצ"ל הביא הגמרא בשבת פ"ח שבכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך

* (דברים שנאמרו באספת המורים והמנהלים של תורה-ומסורה בקליבלנד)

הוא בסניני יצתה נשמתן של ישראל וכו', אלא שמשום
הדיבור השני חיו, והוסיף שנשמתנו ששבה לנו על ידי הדברות
אי אפשר להפרידה מהתורה ונשמות ישראל מדובקות
באנכי ה'.

וזהו עיקר גדול למעשה, שאין להתחשב עם האמהות
הרחקות ועם המנהלים הבורים, הרוצים בתורה חילונית
משוללת מקדושתה, כפי השגתם, כי היא לא תצלח. ועל
כגון דא צריך לזכור מה שאמר החפץ-חיים וצ"ל, ששאלהו
רב אחד: היות והתקיפים בעירו רוצים בחינוך לאומי, שלא
כפי התורה, מה יעשה? וענהו, שהאדם צריך להחזיק בצד
מי שהוא תקיף. ושאלהו הרב: אבל הלא אמור לעשות בית
ספר שאיננו על פי התורה? וביאר לו כוונתו, שהתקיף
ביותר הוא הקדוש ברוך הוא והאדם צריך להחזיק בצד
התקיף. וכן על כל מורה לעשות את מלאכת ה' באמונה,
שזה מביא להצלחת העבודה, ולא לוותר לאלה שאינם יודעים
בין ימינם לשמאלם.

והנה יסוד אמונתנו הוא שה' אחד ואין זולתו וכל
הנברא לכבודו נברא; שעבודתו וקרבתו, כפי שנמסרו לנו
בתורתו, הן תכלית הבריאה, תכלית ההשלמה ותכלית
ההצלחה (ועל אמונת האחדות הזאת מסרנו את נפשנו זה
אלפי שנים) ואין לנו שום עבודה אחרת ושום מטרה אחרת.
ואף כי ודאי יש לנו הרבה דברים קדושים ומעשים קדושים,
אבל אין בזה שום סתירה לאמונת האחדות, כי הכל אצלנו
ממקור אחד נובע ואל תכלית אחת מגיע. ולמשל אהבת ישראל
איננה אצלנו אהבת התועלת הבאה מהחשבון היבש והקר, ולא
אהבת הרחמנות שבאה מאי היכולת לראות צער הזולת, וגם
לא משתוף הגזע או הצרות המשותפות, אלא זו האהבה בלי
מצרים הנובעת ממקור התורה ומקור החסד, לישראל שהם

בנים למקום והם בחירי היצירה ותכליתה. זו האהבה המביאה למסירת נפש בעד צפורנו של כל אחד מישראל, וכל שכך בעד רבים או הכלל כולו. זו האהבה שכל צער של אחד מאבריו של אדם מישראל גורם לו כאב עד שהוא עצמו יחלה מזה. זו האהבה שאינה מסתפקת בשום הצלחה עראית ומצומצמת של כל יחיד מישראל או כולו בשאיפתו לברכת ה' הראויה לבני אברם יצחק ויעקב, שהיא נחלה בלי מצרים עולמית. זו האהבה כפי שמצאנוה אצל חז"ל בש"ס ומדרשים וכפי שראינוה אצל גאונינו וגדולינו, וכמו שזכינו גם אנחנו לראותה אצל רבותינו. וכן אהבתנו לארץ ישראל היא אהבת חז"ל, אהבת ר' יהודה הלוי, אהבת הרמב"ן, אהבת גאונינו גדולינו וקטנינו, שנשקו את עפרה ומסרו נפשם לבוא אליה ולחונן את עפרה, מפני שבחר ה' בציון ואוה למושב לו, והיא הארץ הקדושה אשר בחר ה' לעם קדשו, שהיא בית חיינו מקור נשמתנו, אשר משם תצא תורה שהיא חיינו ואורך ימינו, וכדברי ר' יהודה הלוי: „שם השכינה שכנה לך ויוצרך פתח למול שערי שחק שעריך וכבוד ה' לכד היה מאורך, ואשר חיי נשמות אויר ארצך, אבחר לנפשי להשתפך במקום אשר רוח אלקים שפוכה על בחיריך, את בית מלוכה ואת כסא ה'" ועוד ועוד.

וכן אהבת לשוננו הקדושה, ששמרנוה אלפי שנה ולא עזבנוה, איננה אלא מפני אשר בה ניתנה תורתנו ובה ברא ה' עולמו, גם שעל ידיה נבין את תורתנו.

וכן מה שהננו משמרים את לשוננו היהודית, אין זה אלא מפני שהיא שומרת אותנו מן הטמיעה וההתבוללות והיא מקשרת אותנו יחד, וכן היות וידברו ומדברים בה רוב היהודים החרדים כבר הכניסו בה את מושגי הקדושים,

מה שאין כן בשפה אחרת שהיא מביעה את נפש האומה
המדברת בה.

והנה כל אלה יקרים הם לנו, אבל חלילה לנו לעבדם
ולעשותם לאילים, כי ה' אחד הוא אלקינו ואין זולתו, ועל כן
כל המחלוקת שהתלקחה פה בענין שפת הלימוד, אם עברית,
אידיש או אנגלית, אינה יכולה להיות מחלוקת הדעות במטרת
הלימוד, כי גם העברית וגם האידיש לא אילים הם לנו
ואיננו מוגדים להם שתהיינה ממרות בפני עצמן, אבל הננו
אומרים ששתיהן נחוצת בשביל המטרה, שהיא לימוד התורה
ועבודת ה' ובלעדיהן ודאי שתיפגם התכלית המיוחלת, וגם
לימוד האידיש פה במדינתנו הוא נחוץ מאד, אבל בפרטי
הדברים מתי אפשר להתחיל בלימוד האידיש, העיקר הוא
מה שיקרב יותר אל התכלית כפי המקום, וכיון שאין זה
עיקר המטרה לא נקבע פה מסמרות כללים בזה. ומזה יוצא
שלימוד התורה אי אפשר לו להיות בעל אופי מפלגתי, כי
המפלגות צריכות לבקר את מעשיהן על פי התורה המסורה
לנו מפי הגבורה, והתורה הבלתי תלויה בדעות בני אדם
היא צריכה להיות המקור לכל דעותינו והשקפותינו ומטרותינו,
ועל כן אצלנו לימוד התורה והחינוך צריכים להיות למעלה
מכל דעות מפלגתיות ולא שתהא התורה משועבדת לדעות
המפלגות, בניגוד לאומות העולם שאצלם רצונותיהם
ונגיעותיהם של בני האדם ושכלם הוא מקור שינוי הדעות
של מפלגותיהם.

ודבר זה, לדעת מהו העיקר ומהו הטפל נחוץ הוא מאד לכל
מורה ולכל מנהל, כי מזה נפקא מינא להרבה ענינים. לדוגמה:
כשיש לו ספר לימוד אשר לפי הפדגוגיה הכללית הוא טוב,
אבל למטרת אמונת ה' ועבודתו הוא גרוע. הנה כשיתברר
לו מהו עיקר מטרתו, ודאי לא יחזיק במספר שהוא היפוך

מטרת עבודתו והוא הדין במורה כזה. ולאידך גיסא במורה שיש לו תורה ויראת שמים ויוכל להשפיע מרוחו על התלמידים, ישתדלו לקבלו, אף על פי שאין כוחו יפה כל כך בפדגוגיה.

ישנו עוד יסוד שמביא אל עיקר המטרה והוא, להשריש בלב הילדים את מעלת הגדול בתורה וביראה ואת התשוקה להתגדל בתורה ולהבין לדעת שהתורה היא חיינו ותכלית הכריאה כולה וכי ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וזה נחוץ אף לקטנים ביותר ואף לאלה שמפני סיבות שונות בודאי לא יהיו גדולים בתורה, וכמו שאמר מו"ח בביאור דברי הגאון ר' חיים סלוביצקי זצ"ל בספר „דרכת של תורה“ כי זה שאין לו אף התשוקה להיות גדול בתורה, אי אפשר לו להיות ירא-שמים, והטעם כי הוא נותן קצב ומידה מצומצמת לדבר שאין לו קיצבה. ובאמת אי אפשר לדעת מהי יהדות ולחיות ולהתהוות יהודי אמיתי, בלי הבקיאות הגדולה וההבנה העמוקה בתורת ה' ואין קיום לישראל אלא על ידי זקניה וגדוליה, שכשם שאם אין גדיים אין תיישים, כן אם אין תיישים אין גדיים, ומזה יוצא שצריך להשתדל לרומם ולהגדיל את הכמות והאיכות של כתות הגמרא ולהשפיע על המצטיינים המסוגלים שימשיכו את לימודיהם בישיבות הגדולות.

המנהלים והמורים צריכים לדעת, כי מלאכת שמים היא זו ואם בחרו במלאכה זו אינם רשאים להיות אנשי מקצוע שאין להם בעולמם אלא משכורתם, וכמו שאמר ר' ישמעאל לר"ם: הוזהר במלאכתך שמלאכת שמים היא, והם שלוחי דרחמנא העומדים בין ה' אלקינו ובין ישראל, מעין עבודתו של משה רבנו ע"ה, וכמאמרם בקדושין: המלמד את בן בנו תורה כאילו קבלה מהר סיני שנאמר: יום אשר עמדת לפני ה' בחורב, כי אתם המוסרים מסורת התורה לדור יבוא ועליכם

מצוות השב תשיבם ולא תוכל להתעלם מלהשיב אבדה לבעלים, כי צאן אוכדות היו עמי שנאכדו מאביהם שבשמים ואכדו את אלקיהם שבכעמקי נשמתם ונשברו לרסיסים, שאינם לא יהודי ולא גוי, עוד יותר מכל העולם של דור זה, שניתק ממקומו של עולם, ועל כן עליכם להשקות את צעירי הצאן שלא טעמו טעם חמא, הנשמות הזכות והטהורות, להשקותם מים חיים, מים זכים מבאר מים חיים הטבעיים לשורש נשמתם, ואם נתגאלו וניטנפו בחיצוניותם ע"י הסביבה המטומאה או מחינוכם בביתם, הנה על ידי לשד הנעורים יתרפא כל שבר. אך העיקר שיהיו דברים היוצאים מן הלב ובהתלהבות, ואם יראה שאין דבריו פועלים על הילדים צריך שיוסיף, יראה בלבבו כי התינוקות מרגישים את נימי הלב. וכל שנעשה בכוונה יותר טהורה מצליח ביותר, כי קושטא קאי, וכמו שנראה מר' חייא (בבא מציעא פה):

אמר לי' ר' חנינא לר' חייא בהדי דידי קא מינצית ח"ו אי משתכחא תורה מישראל מהדרנא לה מפילפולי אמר לי' ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצית דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל מאי עבידנא אזלינא ושדינא כיתנא וגדילנא נישבא ודיידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי ואריכנא מגילתא וכתבנא חמשה חומשי וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמישה חומשי וכו' ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל. היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא. והקשה מו"ח ז"ל בשם הגר"א ז"ל למה הוצרך ליגע כ"כ ולאכד זמן הלא טוב ליקח ס"ת מוכנים וגם וכי אין מלמדי תנוקות לבד מר' חייא ובמה שלמד גם הוא איזה תינוקות וכי בזה עביד שלא תשתכח תורה מישראל.

אבל האמת שהתורה לא תבנה ע"י אלו המלמדי תינוקות

שילמדו מעט חומש יותר או פחות אלא כאשר תנא גדול וקדוש כר' חייא בקדושתו וטהרתו אשר התורה ממלאת את כל גופו ונפשו ורמ"ח אבריו ושם"ה גידיו וכל חושיו כשהוא מלהיב את נשמות בני ישראל בשלהבת י' אשר בקרבנו אז תתלהבנה נשמותיהם ולזה צריך שגם הס"ת שלומדים בה תהי' נכתבת לש"ש ע"י ר"ח עצמו וגם שחימת הצבי ופשימת עורו להס"ת תהי' בקדושה ובטהרה לש"ש ואפילו עשיית הרשתות וזריעת הפשתן בשביל הרשתות תהי' דוקא לש"ש לשם התורה וע"י ר' חייא ורק התינוק הלומד באופן זה על ידו יבנה כל בית ישראל שלא תשתכח תורה מישראל כי שלהבתו לא תכבה וע"י ניצוצי זיקיו תתפשט בכל ישראל שנשמותיהם מהר סיני אלא שצריך שדבר ד' הנלמד יהי' נלמד במדת האמת בתמימות הלב ומפנימיות האדם שאז היא האמת היוצאת מן הלב ודבר ד' המחולל נפלאות אשר בדבר ד' שמים נעשו.

וגם מה שאמר ר' חנינא הוה מהדרנא לה מפילפולי היינו נמי שכשיש גדול כזה בהדור אז אינה משתכחת התורה מישראל כי התורה העמוקה היא עצם התורה החבוי' בשמי מעלה והיא היא הנמסרת מהר סיני והיא אור ד' שמעט ממנה דוחה הרבה מן החשך וכל בית ישראל מתמלא אורה.

והנה מכל זה נפקא-מינה גדולה למעשה, כי אם שלוחי דרחמנא אתם ולא שלוחי האבות הבורים והגבאים עמי-הארץ, ולא שלוחי המפלגות הפוליטיות, וגם לא שלוחי נשותיהם להביא כסף, אז לא יעלה על לבב המורים לקמץ את זמן הלימוד ואת ימי הלימוד עד למינימום, לקצר את העבודה, אלא תשתדלו להוסיף שעות ולהשתדל ללמוד גם ביום הראשון לשבוע, ואפילו אם לא יבואו כל התלמידים, וגם לא תוכלו להסכים למורה חפשי בדעותיו או ספר למוד חפשי, אפילו

אם בגלל זה, לפי ראות עיניכם, תתמעטנה ידיעותיו של התלמיד, כי הלא העיקר הוא תכלית הלימוד, שיהיה דבוק לתורה ולאמונה, וכמו שנפסק ביו"ד סימן קנ"ג, שאסור למסור תינוק לנכרי ללמדו ספר ואומנות שלא ימשכו למינות. וגם יש נפקא-מינה בסדר הלימודים, כי מכיון שהעיקר הוא התכלית, אז צריכה תורת ה' להיות נלמדת בתחילת הלימוד מיד אחרי ידיעת הקריאה, כמאמרם: משהתינוק מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה, מה שאין כן כשהעיקר הן הידיעות שבהן יוכל להתפאר בביתו, או הקלת העול מעל הילדים, אז מאריכים בדברים צדדיים קודם לימוד התורה בטענה שזוהי הכנה ללימוד החומש, אבל על ידי כך נעשה החומש חולין ואינו אלא פרט מהלימודים ואינו מקדש כל כך את ראשו ולבו וחושיו של הילד, וכל שכן כאשר מטעמים פוליטיים או חמריים מטמטמים את ראשו ברוב דברים עד שלימוד התורה נעשה פרט קטן. וכו' א"ג ל"ל, שאמר כי בעיר פלונית כורכים דף אחד מתורה ודף אחד ממשלי קרילוב למען יהיו כרוכים במוחו ביחד. ועוד נפקא-מינה, שלא ילמדו רק מחומש שלם בלי שום קיצורים וחסורי מילים או ענינים, וכמו שהורו גאוני הדור העבר בספר „דרכה של תורה". וכן כשיש בספר הלימוד תערובת של תורת ה' עם דברים אחרים חילוניים, או אפילו הם שייכים ללימוד התורה, אבל אין בהם קדושת תורה. ומזה גם כן שיקבעו בלכם דרישה ואהבה לתורה כדי שימשיכו את לימודם יותר ויותר בגמרא.

ודעו כי הכל תלוי בתינוקות של בית רבן ועיר שאין בה תשב"ר מחריבין אותה או מחרימין אותה, וראיה לזה מעיר הנידחת שהורגין גם הטף אף על פי שלא חטאו, וצ"ל הטעם מפני שבעיר הנידחת אין תקוה להטף, ומוכח שבמקום שיש תקוה להטף אי אפשר שתעשה עיר הנידחת. ועל כן

אל תטו אזניכם לשמוע לאותם רבנים צרי אופק שאינם
רואים חוץ מחוטמם ואינם מבינים שבלי גידול בחורים
ואנשים שומרי תורה יגורשו בעוד שנים אחדות ממשרותיהם
ככלי אין חפץ בו. וכשתבקשו את האמת, אזי מה' עצה
ותושיה להצליח את מעשיכם.

הערות שונות בעניני חנוך*

- א. אסור ללמוד בחומש המקוצר מקדושת נתינתה מסיני, כפי שאסרו גאוני דור העבר. וכן אסור ללמד ספרים חיצונים בישיבה או לצוות עליהם לקראם בבית וכן גם עיתונים, ודי במה שמלעיטים ראשם בגזירת המלכות. ומו"ח זצ"ל אמר, שמה שלומדים בגזירת המלכות לא מזיק כל כך.
- השפה צריכה להיות נלמדת בתור סיוע הכנה לתנ"ך ולכן צריכים ללמדה בקשר עם התורה ולא בדברים הרגילים בתור שפת דיבור.
- ב. רוח התורה ולא רוח העברית היא המטרה.
- ג. מלים מהחומש ולא מהסכיבה.
- ד. שירי חג ולא מועד החנוך החרדי (שע"י המזרחי) ולא שירי הגנה.
- ה. מדות טובות מהתורה.

* מה שמצאתי בכתבי אמו"ר זצ"ל

מדרגה א—ב

- א. הכנה לחומש.
- ב. דקדוק לחומש, הדקדוק ושמוש המלים שבפרשה א'.
- ג. תפלות צריך ללמוד ולא דוקא תפלת שבת.
- ד. פסוקים ומאמרי חז"ל ולא פתגמים.
- ה. ספורים עבריים לא חובה כי רובם אסורים.
- ו. חדשות השבוע אין זה לימוד תורה.
- ז. אנשי הקדם אין זה ביטוי כשר.
- ח. לימודים רבים ובשביל זה חסר בלימוד החומש.
- ט. קריאת עתון הוא ענין אסור ולא לימוד.

תקוני טעויות והשמטות

עמוד 13 בסוף השורה נשמטה שורה, וכן בבתי הכנסיות ושיבחרו ברבנים תלמידי חכמים ויראי ד' ושלא ישנו את דרכם.

עמוד 20 שורה 24 אחרי המלה אליהם, צ"ל: שזהו היפוך הדבר מן הקצה אל הקצה.

עמוד 23 שורה 17 שמוסר צ"ל שמומר.

עמוד 25 שורה 4 אחר המלה זרה צ"ל ולשאר עברות, ודינא דאין טוענים למסית איכא גם בלשאר עברות וצ"ע שם. אבל איך שהוא נראה דמסית למינות לא עדיף ממסית לע"ז.

עמוד 25 שורה 16 במקום ובכאילו צ"ל וכאילו.

עמוד 26 שורה 3 אחרי המלה מעשה צ"ל קוף.

עמוד 26 שורה 24 אחרי המלה המקדש צ"ל ואע"ג שהחזיק מלכותו בכך כדאיתא בגמרא והיינו טעמא משום דבית המקדש.

עמוד 32 שורה 12 במקום בהרבה צ"ל באיזה.

עמוד 33 שורה 17 אחר המלה בשותפות, צ"ל שאינו אסור אלא ההתחברות ברצון להרשע אבל לא בשנעשה שותף ממילא מפני חלקו.

עמוד 33 שורה 24 אחרי המלה ומנהיגיה צ"ל הניחו ליסוד שטה של מינות והמלים שאפו ברוח של מינות נמחקים.

עמוד 34 שורה 19 במקום המלים שנמחקו צ"ל וגם אין בהשתתפות בבחירות ואפילו בממשלה שום גלוי דעת להסכמה על התייסדות ובנין המדינה כי אין בזה גלוי דעת לחיוב או לשלילה.

עמוד 35 שורה 1 צ"ל גורמת במקום גורסת.

עמוד 41 שורה 15 במקום ויהא צ"ל וזהו.

עמוד 43 שורה 10 ושגברו צ"ל וכשגברו.

עמוד 46 שורה 27 במקום כלפי צ"ל שהם.

עמוד 47 שורה 25 במקום אצלנו צ"ל אצלו.

עמוד 48 סוף שורה 1 צ"ל שונאי אביו שבשמים.

עמוד 48 בשורה 6 אחרי המלה הדעות צ"ל בפרט זה של הדת.

עמוד 60 שורה 16 אחר המלה תכלית צ"ל הבריאה.

עמוד 63 שורה 16 במקום ובדיונים צ"ל ובדינים.

עמוד 65 שורה 24 במקום בשעת צ"ל ובשעת.

עמוד 66 שורה 2 אחר המלה לבו צ"ל יותר.

עמוד 66 שורה 4 במקום תלמוד צ"ל הלמוד.

עמוד 68 שורה 5 אחר המלה וכבוד צ"ל ה'.

עמוד 22 שורה 9 אחרי המלה משכיל, במקום ה' צ"ל צדיק.

עמוד 62 שורה 24 אחרי המלה העמים צ"ל וכן דברי ימי ישראל הכתובים ע"י החילונים מישראל.